

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03>

УДК: 331.5.024.5+364.23+369.041

JEL: F52, I19, J21, P36, Z18

**Валерій Геєць,
Тетяна Бурлай,
Вікторія Близнюк**

СОЦІАЛЬНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ¹

Досліджено поняття резильєнтності (стресостійкості) на макрорівні, розкрито його зміст у соціальному, економічному та соціальному вимірі. Показано, що у контексті посилення глобальних ризиків і гібридних загроз, прискореного перетворення світу на глобальну гібридну систему "мир–війна", пріоритетним завданням урядової політики постає забезпечення резильєнтності національної економічної системи як здатності зберігати функціональність і відновлюватися після шокової дії різних чинників. На основі логіко-історичного підходу розкрито етапи становлення концепції мультивимірної резильєнтності як стратегічної основи сучасного урядування Європейського Союзу. Вказана концепція стала підґрунтям реконфігурації системи стратегічного форсайту ЄС, 2020 року інтегрованого у процес формування загальноєвропейської політики, спрямованої на забезпечення ефективного переходу до "зеленої", цифрової та більш справедливої Європи. У рамках Європейської системи аналізу стратегії та політики (European Strategy and Policy Analysis System – ESPAS) оновлена система стратегічного форсайту ЄС передбачає застосування "Інформаційних панелей резильєн-

Геєць Валерій Михайлович (gvm@ief.org.ua), акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; директор ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>.

Бурлай Тетяна Вікторівна (btv2008@ukr.net), д-р екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>.

Близнюк Вікторія Валеріївна (vikosa72@gmail.com), д-р екон. наук, старш. наук. співроб.; завідувач відділу соціоекономіки праці ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>.

¹ Стаття представляє результати дослідження, виконаного в рамках наукового проекту «Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир–війна"» (держ. реєстр. № 0123U100965).

Цитування: Геєць В. М., Бурлай Т. В., Близнюк В. В. Соціальна резильєнтність національної економіки кризь призму досвіду Європейського Союзу та України. *Економічна теорія*. 2023. № 3. С. 5–43. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03>

© В. Геєць, Т. Бурлай, В. Близнюк, 2023

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2023. № 3: 5–43

тності" як нового моніторингового інструменту, розробленого з урахуванням специфіки розвитку держав-учасниць. Проаналізовано представлені Єврокомісією оцінки соціально-економічної резильєнтності Євросоюзу за 2023 рік, що отримані за допомогою зазначеного моніторингового інструменту. Розкрито роль концепції мультимірної резильєнтності у формуванні та реалізації національних Планів відновлення та стійкості держав ЄС на поточному етапі. Охарактеризовано законодавчі новації Європейського Союзу щодо забезпечення резильєнтності економік і суспільств країн-учасниць в умовах подолання шоків наслідків пандемії COVID-19, російсько-української війни та кліматичних змін. Обарунтовано необхідність забезпечення соціальної резильєнтності економічного розвитку України як надійної опори його підтримки у період війни з РФ, а також під час післявоєнної реконструктивної відбудови. Доведено, що соціальна резильєнтність національної економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови може бути представлена у вигляді моделі, що структурно містить три сектори, а саме: 1) зайнятість і трудовий потенціал; 2) платоспроможний споживчий попит; 3) соціальний захист і забезпечення. Кожен з цих секторів комплексно залежить від багатьох чинників, що характеризують формування людського і соціального капіталу, якості життя людей, розвиток сфер зайнятості, соціального забезпечення та соціального захисту населення, стан екосистеми та інституційного середовища тощо. З урахуванням сучасних підходів ЄС розроблено перелік базових і додаткових показників для моніторингу та аналізу соціальної резильєнтності національної економіки України. Розроблено практичні рекомендації щодо заходів державної політики, спрямованих на забезпечення соціальної резильєнтності національної економіки України у воєнний і післявоєнний період.

Ключові слова: соціальна резильєнтність, макроекономічний розвиток, гібридна система "мир-війна", післявоєнне реконструктивне відновлення, європейська інтеграція.

SOCIAL RESILIENCE OF THE NATIONAL ECONOMY THROUGH THE PRISM OF THE EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

Valeriy Heyets (gvm@ief.org.ua), Academician of NAS of Ukraine, Doctor of economics, Prof.; Director of SO "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

Tetiana Burlai (btv2008@ukr.net), Doctor of Economics, Assistant Professor; Leading Researcher at the Department of Economic Theory, SO "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>

Viktoriiia Blyzniuk (vikosa72@gmail.com), Doctor of Economics, Senior Researcher; Head, Department of Socio-Economic Problems of Labor, SO "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

The authors deal with the concept of resilience (stress resistance) at the macro level, and reveal its meaning in the societal, economic and social dimensions. It is shown that in the context of the strengthening of global risks and hybrid threats, and the accelerated transformation of the world into a global hybrid "peace-war" system, the priority task of government policy is to ensure the resilience of the national economic system as the ability to maintain functionality and recover after the shock effect of various factors. Based on the logical-historical approach, the authors reveal the stages in the formation of the concept of multidimensional resilience as a strategic basis of modern governance of the European Union. This concept became the basis for the reconfiguration of the EU strategic foresight system in 2020, integrated into the process of forming a Pan-European policy aimed at ensuring an effective transition to a "green", digital and fairer Europe. Within the framework of the European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS), the updated EU strategic foresight system provides for the use of "Resiliency Information Panels" as a new monitoring tool, developed with due regard of the specificity in the development of the participating states. The evaluations of the socio-

economic resilience of the European Union for the year 2023, which were obtained with the help of the specified monitoring tool, were analyzed and presented by the European Commission. The authors reveal the role of the concept of multidimensional resilience in the formation and implementation of national recovery and stability plans of the EU states at the current stage. Characterized the legislative innovations of the European Union regarding the resilience of the economies and societies of the participating countries in the conditions of overcoming the shock consequences of the COVID-19 pandemic, the Russian-Ukrainian war and climate change. The paper substantiates the need to ensure the social resilience of the economic development of Ukraine as a reliable pillar of its support during the war with the Russian Federation, as well as during the post-war reconstruction and reconstruction. The authors prove that the social resilience of Ukraine's national economy under the conditions of martial law and post-war reconstruction can be presented in the form of a model that structurally contains three sectors, namely: 1) employment and labor potential; 2) solvent consumer demand; and 3) social protection and provision. Each of these sectors is complexly dependent on many factors that characterize the generation of human and social capital, the quality of people's lives, the development of the spheres of employment, social security and social protection of the population, the state of the ecosystem and the institutional environment, etc. Taking into account the EU's modern approaches, a list of basic and additional indicators is developed for monitoring and analyzing the social resilience of Ukraine's national economy. The authors provide various practical recommendations on state policy measures aimed at ensuring the social resilience of this country's economy of Ukraine in the war and post-war period.

Keywords: social resilience, macroeconomic development, hybrid "peace-war" system, post-war reconstruction, European integration.

На тлі посилення глобальної турбулентності та геоекономічної фрагментованості, досить активного управлінського й експертно-наукового вжитку останніми роками набуло поняття *резильєнтності (resilience)*, яке у найбільш семантично ємному визначенні відображає таку ознаку, як стресостійкість. Так, Рада Європейського Союзу визначає резильєнтність як "здатність особи, домогосподарства, громади, країни чи регіону підготуватися до стресів і потрясінь, витримати їх, адаптуватися та швидко відновитися після них без шкоди для довгострокових перспектив свого розвитку"². У вітчизняному академічному обігу, зокрема у царині суспільних наук, це поняття, зберігаючи ту саму змістовну сутність, найчастіше передається як "стійкість" (*Пирожков та ін., 2021; Геєць, 2022; Гриценко, 2022*), і рідше – "стресостійкість" (*Єфименко, 2023*) чи "резильєнтність" (*Череватський, 2023*).

Актуалізація концептуального підходу резильєнтності відбувається нині на всіх рівнях управління, насамперед, міжнародних структур, інтеграційних об'єднань, національних урядів. Визначальною мірою це обумовлено посиленням глобальних ризиків і гібридних загроз, небувалим загостренням геополітичної конфронтації і прискореним перетворенням світу на глобальну гібридну систему "мир–війна". Така система породжує середовище тотальної невизначеності та турбулентності, яке продукує постійні дестабілізаційні впливи на функціонування економік, призводячи їх до серйозних кризових станів. А тому пріоритетним завданням урядової політики постає забезпечення стійкості (резильєнтності) економічної системи як

² Council of the EU (May 28, 2013). Council conclusions on EU approach to resilience. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf

здатності зберігати функціональність і відновлюватися після шоквої дії різних чинників. В умовах невизначеності дестабілізаційних зовнішніх впливів ця стійкість багато в чому залежить від національної укоріненості виробництва (Гриценко, 2023. С. 46).

Водночас украй важливою є соціальна резильєнтність національної економіки, динаміка розвитку якої детермінується через людський і соціальний капітал, охоплюючи сфери демографії, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, зайнятості, доходів, інституційного розвитку та інші. Зокрема, це пов'язано з тим, що в умовах кризових явищ в економіці на порядку дня постає завдання, з одного боку, скорочення соціальних витрат, а з другого – починають розширюватися способи соціалізації за рахунок участі у соціалізації поряд з державою і ринком так званих інститутів громадянського суспільства (Геєць, 2020. С. 19).

В Україні довоєнного періоду, як показують модельні оцінки Інституту економіки та прогнозування НАН України, збільшення людського капіталу в середньому на 1% – за інших однакових умов на часовому проміжку 1995–2018 рр. – зумовлювало зростання реального ВВП країни на 0,77% (Скрипниченко, 2023. С. 101–102). І хоча ця закономірність ущент порушена з початком 24 лютого 2022 р. повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації, соціальна резильєнтність економічного розвитку України залишається міцною опорою його підтримки як у період війни, так і під час післявоєнної реконструктивної відбудови.

Беручи до уваги вищевказане, **мета дослідження** полягає в обґрунтуванні теоретичних засад концепції соціальної резильєнтності, розкритті сучасних підходів ЄС щодо її практичного застосування в державному урядуванні, а також окресленні стратегії та необхідних заходів для забезпечення соціальної резильєнтності національної економіки України у воєнний і післявоєнний період.

Актуальність дослідження соціальної резильєнтності на макрорівні обумовлена необхідністю створення наукового підґрунтя для відбудовчих процесів в українському суспільстві та економіці після завершення війни. У прикладному контексті соціальна резильєнтність має для України важливе інструментальне значення у сферах євроінтеграції та державного урядування. У 2020 р. Європейська комісія визначила концепцію резильєнтності "новим компасом для політики ЄС" і цілеспрямовано впроваджує на всіх рівнях його управлінського контуру. Адаптивне запозичення відповідних сучасних підходів Євросоюзу – актуальне завдання для України, яка з вересня 2014 р. несе відповідні зобов'язання щодо досягнення соціальних цілей у рамках Договору про асоціацію з Європейським Союзом, а в червні 2022 р. набула офіційного статусу країни – кандидата на членство в ЄС.

Соціетальна, економічна та соціальна резильєнтність: наукові визначення

Генезис формування концепції резильєнтності почався у 1940-х роках науковими працями з фізики, психології та психіатрії (Manca et al.,

2017. Р. 4), а затим продовжився у сферах інженерно-технічних, природничих (головно екології) і соціально-гуманітарних (насамперед, економіки та управління) наук. З часом концепція стала мультимірною, охоплюючи екологічну, економічну, соціальну, цифрову, геополітичну та ін. види резильєнтності, переважно стосовно до держав чи інтеграційних утворень. У контексті нашого дослідження найбільш інтерес становить визначення соцієтальної, економічної та, власне, соціальної резильєнтності, ураховуючи їхній тісний взаємозв'язок.

Так, *соцієтальну резильєнтність (societal resilience)* розглядають як суспільний системно-синергетичний феномен, що характеризує стресостійкість суспільства в цілому. Експерти пов'язують цей феномен з дедалі більшою невизначеністю, взаємопов'язаністю та складністю процесів розвитку сучасних суспільств, які продовжують стикатися з повторюваними й одночасними потрясіннями й потребують нових навичок адаптації та стійкості для забезпечення стабільності. У цьому контексті соцієтальна резильєнтність означає здатність суспільства протистояти потрясінням, що передбачає поєднання трьох компонент: здатності долати труднощі, адаптаційної здатності вчитися на негараздах для майбутнього, а також трансформаційної здатності створювати інститути та реалізувати заходи соціального забезпечення для формування стійкості суспільства до майбутніх потрясінь³.

Ураховуючи дуже слабку прогнозованість глобальних шоків на зразок пандемії COVID-19 і виникнення глобального явища "каскаду криз", європейські дослідники запропонували концепцію "соцієтальної трансформаційної стійкості" (*societal transformative resilience*), яка ґрунтується на наративі "вразливість–стійкість" (*vulnerability–resilience narrative*), має міждисциплінарну перспективу та використовує так званий "360-градусний системний підхід" (*360-degrees system approach*). Схематично це передбачає, що суспільство як система складається з трьох окремих елементів, на які можуть впливати шоки різного характеру:

1) активи (*assets*) представляють різні форми людського, соціального, природного та виробленого капіталу;

2) результати (*outcomes*) опосередковують детермінанти соціального та індивідуального добробуту (здоров'я, зайнятість, довіра, відчуття щастя), споживання та інвестицій, а також окремі негативні суспільні явища (соціальна ізоляція, бідність, нерівність, марнотратство);

3) рушійна сила (*engine*) перетворює активи на результати через суспільні інститути та процеси, такі як уряди, ринки, підприємства/фірми чи громади (*Giovannini et al.*, 2020. Р. 5–6).

У найближчі роки запит на соцієтальну резильєнтність буде загальносвітовим і досить гострим. Ще на початку 2023 р. експерти Всесвітнього економічного форуму серед десяти головних глобальних ризиків, з якими

³ AXA Research Fund (November 2022). Building Societal Resilience: The Role of Inclusion in a Fragmented World. 61 p.

URL: <https://www.axa-research.org/en/news/building-societal-resilience>

світ зіткнеться у найближчій перспективі, визначили "ерозію соціальної згуртованості та поляризацію суспільств", а також "кризу вартості життя"⁴.

Економічна резильєнтність (economic resilience) визначається як здатність національної економіки справлятися, відновлюватися та реконструюватися після потрясінь з тим, щоб надалі підвищити добробут і зменшити вразливість населення та бізнесу, і розглядається як поєднання макро- та мікроекономічної стійкості. Своєю чергою, *макроекономічна резильєнтність* розкладається на два компоненти: *статичну стійкість*, тобто здатність обмежити величину негайної втрати доходу чи активів під впливом кризи; і *динамічну стійкість*, тобто здатність до швидкої посткризової реконструкції та відновлення. *Мікроекономічна резильєнтність* характеризується рівнем збитків, які несуть домогосподарства (особливо з різним достатком) під час криз, ступенем їх адаптованості до майбутніх шоків впливів, а також станом національної системи соціального захисту, включаючи соціальне страхування, як механізм розподілу соціальних ризиків і підтримки найбільш уразливих верств населення. Характерним критерієм для макроекономічної резильєнтності є оцінка втрат активів бізнесу при потрясіннях, для мікроекономічної – відповідно, втрат добробуту населенням (Hallegatte, 2014. Р. 31–32).

Соціальну резильєнтність (social resilience) оцінюють, зокрема, за такими трьома характеристиками: 1) *спроможність долати стресові впливи* – здатність соціальних акторів справлятися з усіма видами труднощів і долати їх; 2) *адаптивні здібності* – їх здатність вчитися на минулому досвіді та пристосовуватися до майбутніх викликів у повсякденному житті; 3) *здатності до трансформації* – здатність соціальних акторів створювати певні інституції, які сприяють індивідуальному добробуту та сталій стійкості суспільства до майбутніх криз. З огляду на такий підхід, пошук шляхів до соціальної стійкості – особливо в частині забезпечення засобів до існування бідних і маргіналізованих верств населення – виявляється серйозною проблемою для державної політики переважної більшості країн (Kesk, Sakdapolrak, 2013. Р. 6–8, 14).

Концепція мультимірної резильєнтності як стратегічна основа сучасного урядування Євросоюзу

Становлення концепції резильєнтності в системі урядування

ЄС. Поняття стійкості увійшло до контексту різних напрямів державної політики Євросоюзу ще наприкінці 1980-х років під впливом формування парадигми сталого розвитку, з особливим акцентом на її екологічній складовій. Поступова концептуалізація цього поняття відбулася шляхом зміщення орієнтирів політики ЄС з фокусу сталості (*sustainability*) функціонування систем і об'єктів, охоплених регулюванням, до фокусу їх здатності витримувати стресові (шоківі) впливи, тобто резильєнтності (*resilience*). І сучасна європейська політика охоплює багато її вимірів – як екологічний, так

⁴ World Economic Forum (January 11, 2023). Global Risks Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023#report-nav>

і макроекономічний, інформаційний, науково-інноваційний, технологічний, оборонно-безпековий, геополітичний (головно в частині підтримки країн-партнерів і країн "третього світу"), соціетальний тощо. Причому часто у прив'язці до таких пріоритетів глобального порядку денного, як збереження екологічних систем, викорінення бідності, підтримки країн, що розвиваються, та інших (Романова, 2017). У контексті такого підходу, 2007 р. за підтримки європейських інституцій створено Стокгольмський центр резильєнтності (*Stockholm Resilience Centre*) як міжнародний науково-дослідний комплекс з візією "процвітаючої та стійкої біосфери, яка забезпечує благополуччя для всіх".

Рада ЄС у своїх Висновках щодо підходу Євросоюзу до резильєнтності від 28 травня 2013 р.⁵ вказувала на тенденцію посилення частоти та серйозності природних і антропогенних катастроф, що поряд з впливом інших факторів веде до зростання бідності, нестабільності та вразливості держав і регіонів світу, та, у цьому контексті, – необхідність упровадження в управлінську систему ЄС підходу резильєнтності. У квітні 2014 р. Єврокомісія оприлюднила підготовлене за підтримки міжнародних партнерів керівництво "Компендіум ЄС щодо стійкості: порятунк життів і засобів до існування"⁶, у якому на прикладі відповідних програм і проєктів Європейського Союзу для країн, що розвиваються, було показано "застосування кращих практик формування резильєнтності".

У схваленій 2016 р. Глобальній стратегії зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу⁷ увагу акцентовано на тому, що крихкість держав і суспільств за межами його кордонів загрожує всім життєво важливим інтересам ЄС, тоді як резильєнтність – здатність вказаних суб'єктів реформуватися, щоб протистояти внутрішнім і зовнішнім кризам і відновлюватися після них, – приносить користь ЄС і сусіднім з ним країнам, створюючи ґрунт для сталого зростання та стійких суспільств. Лише стійке суспільство (*resilient society*), що включає демократію, довіру до інституцій і сталий розвиток, закладає основу стійкої держави (*resilient state*).

У контексті все зростаючих викликів соціетальна резильєнтність украї важлива для розвитку країн ЄС і зміцнення євроінтеграційного проєкту в цілому, і може досягатися завдяки реалізації відповідної державної політики. Концептуальна основа такої політики була представлена 2017 р. Спільним науково-дослідницьким центром при Єврокомісії та передбачає, що стійке суспільство здатне справлятися з шоками чи постійними струк-

⁵ Council of the EU (May 28, 2013). Council conclusions on EU approach to resilience. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf

⁶ European Commission (2014). EU Resilience Compendium: Saving Lives and Livelihoods.

URL: http://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/eu_resilience_compendium_en.pdf

⁷ European Parliament (2017). Resilience as a Strategic Priority of the External Action of the EU. Resolution of the European Parliament No. 2017/2594(RSP). Brussels, June 1, 2017.

URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0242+0+DOC+XML+V0//EN>

турними змінами та реагувати на них трьома шляхами, проявляючи певні здатності, а саме:

- 1) чинячи їм опір (здатність до *поглинання*);
- 2) набуваючи гнучкості і вносячи незначні зміни до системи (здатність до *адаптації*);
- 3) вносячи до системи серйозні зміни, аби зберегти її керованість у стресових ситуаціях (здатність до *трансформації*) (Манса *et al.*, 2017. Р. 5).

Спираючись на результати ґрунтовних зарубіжних досліджень, можна твердити, що формування відносно цілісного підходу ЄС до проблематики резильєнтності почалося з 2000-х років, і в основному воно пов'язане з підтримкою бачення глобальних інституцій (ООН, ОЕСР, Світового банку й ін.) у сфері сталого розвитку, його екологічними, економічними та гуманітарними аспектами. Більш активне утвердження поняття резильєнтності в управлінській і політичній практиці ЄС спостерігається з 2010-х років, будучи при цьому досить фрагментованим за сферами застосування. Особливість підходу того періоду полягає в тому, що ЄС, вказуючи на необхідність враховувати різні національні шляхи досягнення резильєнтності, водночас наполягає на поширенні європейської моделі як універсальної, хоча саме традиційний європоцентричний дискурс і спровокував чимало криз, з якими Євросоюз стикається на сьогодні (Трещенков, 2019. С. 59–61).

Вже з 2020 р. ситуація почала значно змінюватися, і концепція мультимірної резильєнтності стає ключовою у системі урядування Європейського Союзу як інституційна відповідь на посилення сучасних гібридних загроз і викликів – цифрових, кліматичних, демографічних, міграційних, епідеміологічних тощо, – що постають перед ним. Зокрема, Єврокомісія почала застосування стратегічного передбачення (форсайту) для досягнення довгострокових цілей ЄС у контексті його цифрового та "зеленого" переходів, зробивши акцент на посиленні резильєнтності об'єднаної Європи в чотирьох взаємопов'язаних вимірах: соціально-економічному, геополітичному, екологічному та цифровому⁸. У Звіті про стратегічний форсайт за 2020 рік "Прокладаючи курс до більш стійкої Європи" Єврокомісією було визначено резильєнтність як "новий компас для політики ЄС" і здатність не лише протистояти викликам і справлятися з ними, але й проходити зміни стабільним, справедливим і демократичним способом⁹.

Реконфігурація системи стратегічного форсайту Євросоюзу (2020 р.). Щоб забезпечити управлінську ефективність переходу до "зеленої", цифрової та більш справедливої Європи, 2020 року Єврокомісія інтегрувала стратегічний форсайт у процес формування загальноєвропейської

⁸ European Commission (2020). 2020 Strategic Foresight Report: Key findings. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report_en

⁹ European Commission (September 2020). 2020 Strategic Foresight Report – Charting the course towards a more resilient Europe. 41 p. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2021-04/strategic_foresight_report_2020_1_0.pdf

політики, забезпечивши його реконфігурацію на основі концепції резильєнтності. Оновлена система стратегічного передбачення ЄС спирається на міжінституціональну взаємодію у рамках Європейської системи аналізу стратегії та політики (*European Strategy and Policy Analysis System – ESPAS*), а також міжнародну співпрацю. У своєму Звіті про стратегічний форсайт за 2020 рік Єврокомісія представила прототипи "інформаційних панелей резильєнтності" як нового моніторингового інструменту ЄС, розробленого з урахуванням специфіки розвитку держав-учасниць. Наступні щорічні звіти також ґрунтуються на концепції резильєнтності, охоплюючи ті чи інші її аспекти (табл. 1).

Таблиця 1

Тематика звітів Єврокомісії про стратегічний форсайт за 2020–2023 роки

Рік	Назва звіту	Ключові положення звіту
2020	"Прокладаючи курс до більш стійкої Європи"	Обговорюються перші структурні уроки, отримані у ході кризи COVID-19, пояснюється, як форсайт може допомогти зміцнити довгострокову стійкість Європи в епоху фундаментальних і швидких змін. Запропоновано проводити аналіз стійкості ЄС у чотирьох вимірах: соціально-економічному, геополітичному, екологічному та цифровому. Представлено прототипи "Інформаційних панелей стійкості", що діють як інструменти моніторингу
2021	"Спроможність і свобода ЄС діяти"	Представлено міждисциплінарну перспективу розвитку важливих тенденцій, які впливатимуть на ЄС до 2050 р., зокрема: зміни клімату, технологічні перетворення, тиск на демократію та європейські цінності, а також зміни світового порядку та демографії. Визначено 10 сфер діяльності, де Євросоюз може зміцнити свій потенціал і свободу дій
2022	"Поєднання зеленого і цифрового переходів у новому геополітичному контексті"	Проаналізовано взаємодію між "зеленим" і цифровим переходами в Європі, показано руйнівний і мінливий геополітичний ландшафт, у якому відбуваються ці переходи. Підкреслено ключову роль, яку відіграють цифрові технології в 5-ти стратегічних секторах Євросоюзу з найбільшим викидом парникових газів: енергетиці, транспорті, промисловості, будівництві та сільському господарстві. Окреслено 10 сфер дій, ключових для максимізації синергії та зменшення суперечностей між вказаними переходами ЄС до 2050 року
2023	"Сталість і добробут як серцевина відкритої стратегічної автономії Європи"	Висвітлено найбільш актуальні та взаємопов'язані соціально-економічні виклики, з якими ЄС зіткнеться на своєму шляху до сталого розвитку. На цій основі запропоновано 10 сфер, у яких ЄС має вжити заходів, щоб успішно здійснити перехід. Зрештою це має зміцнити відкриту стратегічну автономію Європи та її позицію у глобальній гонці до "економіки чистого нуля" (економіки без карбонових викидів)

Джерело: складено на основі: European Commission (2023a). Strategic foresight: Strategic Foresight Reports 2020–2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight_en

Моніторинговий інструментарій ЄС "Інформаційні панелі резильєнтності". У рамках реалізації моніторингових завдань стратегічного форсайту Об'єднаним дослідницьким центром при Єврокомісії з 2021 р. впроваджено інформаційні панелі резильєнтності (*resilience dashboards*), що представлені у чотирьох взаємопов'язаних вимірах, кожен з яких умовно поділений на кілька сфер, а саме¹⁰:

1) *соціально-економічному* – диспропорції та соціальні наслідки "зеленого" та цифрового переходів; охорона здоров'я, освіта і зайнятість; економічна та фінансова стабільність і стійкість;

2) *"зеленому" (екологічному)* – пом'якшення кліматичних змін і адаптація до них; стале використання природних ресурсів; екосистеми, біорозмаїття та стало функціонуюче сільське господарство;

3) *цифровому* – цифровізація особистого простору; цифровізація промисловості; цифровізація суспільного простору; кібербезпека;

4) *геополітичному* – постачання сировини та енергоресурсів; глобальні ланцюги виробництва і торгівлі; фінансова глобалізація; безпека і демографія; цінності і стандарти; міжнародна кооперація; глобальна роль.

На основі широкого набору зі 124-х кількісних показників інформаційні панелі допомагають оцінити відносно сильні та слабкі сторони резильєнтності країн ЄС, а з тим сформулювати чи скоординувати державну політику для її посилення. Індикатори інформаційних панелей резильєнтності представлені у двох аспектах¹¹:

1) *"спроможність"*, що передбачає наявність засобів і/або можливостей для протистояння майбутнім шоківим впливам під час "зеленого" та цифрового переходів;

2) *"вразливість"*, що характеризує наявність перешкод або чинників, які можуть посилити негативні впливи, пов'язані з переходом до "зеленої", цифрової і більш справедливої Європи.

Згідно з методологією, розробленою Об'єднаним дослідницьким центром при Єврокомісії, за кожним із вимірів і умовних сфер резильєнтності на основі первинних статистичних показників формуються відповідні композиційні індекси зі значеннями в діапазоні від 0 до 1. Зокрема, для розрахунку таких індексів для соціально-економічного виміру застосовується 34 первинні індикатори (табл. 2).

Частина показників, наведених у табл. 2, може відслідковуватися за даними Соціального табло (*Social Scoreboard*)¹² – спеціального моніторингового інструменту для оцінювання прогресу країн ЄС щодо впровадження Плану з реалізації Європейської опори соціальних прав (*European Pillar of Social Rights*), ухваленої 2017 р., що містить 20 базових принципів і прав щодо рівних можливостей і доступу до ринків праці, справедливої зайнятості, а також соціального захисту та соціальної інклюзії.

¹⁰ European Commission (2023b). Resilience Dashboards. Update Spring 2023. 53 p. URL: https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf

¹¹ European Commission (2023). EU Science Hub: Resilience. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/resilience_en

¹² Eurostat (2023). European Pillar of Social Rights. Scoreboard. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/scoreboard>

**Перелік композиційних індексів для інформаційних панелей
резильєнтності ЄС за соціально-економічним виміром**

№	Сфера	Композиційний індекс
<i>аспект: "Вразливість" (Vulnerability)</i>		
1	Диспропорції та соціальні наслідки "зеленого" та цифрового переходів	Рівень ризику бідності та соціальної ізоляції населення (AROPE)
2		Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення (80/20)
3		Зайнятість в енергоємних галузях економіки
4		Зайнятість на виробництвах з високим ризиком автоматизації
5		Регіональна дисперсія доходів домогосподарств
6	Охорона здоров'я, освіта і зайнятість	Резистентність до ліків (стійкість до антимікробних засобів, що проявляється у певного виду мікроорганізмів)
7		Частка населення, що має незадоволену потребу в медичній допомозі
8		Роки життя, втрачені через забруднення повітря дрібнодисперсними частинками PM _{2,5}
9		Різниця в продуктивності, що пояснюється соціально-економічним статусом студентів
10		Макроекономічний показник невідповідності навичок
11		Гендерний розрив у зайнятості
12		Частка молоді поза зайнятістю, освітою чи навчанням (NEET)
13		Рівень довгострокового безробіття
14	Економічна та фінансова стабільність і стійкість	Державний борг
15		Прогнозний коефіцієнт демоекономічного навантаження
16		Ступінь галузевої спеціалізації економіки
17		Відношення боргу нефінансових корпорацій до ВВП
<i>аспект: "Спроможність" (Capacity)</i>		
1	Диспропорції та соціальні наслідки "зеленого" та цифрового переходів	Вплив соціальних трансфертів (окрім пенсійних) на скорочення бідності
2		Норма заощаджень домогосподарств
3		Державні витрати на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист
4		Активна громадянська позиція
5	Охорона здоров'я, освіта і зайнятість	Стандартизована смертність через хвороби, яких можна запобігти та вилікувати (низький рівень)
6		Роки здорового життя при народженні, абсолютне значення
7		Діти молодше 3-х років, охоплені офіційними послугами догляду
8		Середня оцінка за тестом PISA (міжнародного дослідження якості освіти)
9		Участь дорослих у програмах навчання протягом останніх 12 місяців

№	Сфера	Композиційний індекс
10	Економічна та фінансова стабільність і стійкість	Рівень зайнятості
11		Витрати на активну політику на ринку праці для осіб, які бажають працювати
12		Коефіцієнт стабілізації доходів (вимірює пом'якшувальний ефект систем оподаткування та соціального страхування)
13		Коефіцієнт загального капіталу банківського сектору
14		Коефіцієнт платоспроможності страхового сектору
15		Частка інноваційних підприємств
16		Нематеріальні інвестиції
17		Відношення державних інвестицій до ВВП

Джерело: European Commission (2023b). Resilience Dashboards. Update Spring 2023. Р. 9. URL: https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf

Із метою усталення моніторингу резильєнтності в ЄС у представлених навесні 2023 р. звітах держав-учасниць про виконання Європейського семестру зроблено новий додаток про стійкість (*Resilience Annex*) з відповідними індикаторами інформаційних панелей, сформованих на основі статистичних даних попередніх (2007–2021) років. До прикладу, дані звіту Чеської Республіки свідчать, що у контексті резильєнтності країна характеризується рівнем вразливості, схожим із аналогічним середнім по ЄС показником. Чехія демонструє середню вразливість у "зеленому" вимірі та середньо-низьку вразливість у соціально-економічному, цифровому та геополітичному вимірах, а детальніше – характеризується вразливістю, вищою за середньоєвропейську, пов'язану з "диспропорціями та соціальними наслідками переходів", "ланцюжками доданої вартості та торгівлю", "кібербезпекою" та "фінансовою глобалізацією". Водночас Чехія має меншу вразливість у таких сферах, як "охорона здоров'я, освіта та зайнятість", "економічна та фінансова стабільність і стійкість", "пом'якшення кліматичних змін і адаптація до них" і деяких сферах цифрового та геополітичного вимірів¹³. Зважаючи на ці показники, Єврокомісія надала країні певні рекомендації щодо політики посилення її резильєнтності, що мають бути враховані чеським урядом.

Доповнені звіти про виконання Європейського семестру також дозволяють Єврокомісії оцінити *інституційну резильєнтність* країн ЄС за певними показниками та надати відповідні рекомендації національним урядам. Так, оцінюючи звіти за 2023 рік в частині резильєнтності національних систем соціального захисту, Єврокомісія вказала керівництву *Бельгії* на необхідність підвищення ефективності національної системи довгострокового соціального догляду. Щодо *Хорватії* було підкреслено, що реформа системи соціального захисту просунулася з ухваленням Хорватією закону про соціальне забезпечення (який має на меті підвищити достатність основних

¹³ European Commission (May 2023). 2023 European Semester: Country Reports / 2023 Country report – Czechia. 74 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2023-european-semester-country-reports_en

соціальних виплат), а також Національного плану розвитку соціальних послуг на 2021–2027 рр., що визначає потреби та набори визначення пріоритетів розвитку надомних, громадських та інших соціальних послуг. Єврокомісія позитивно сприйняла те, що в Польщі були запроваджені нові універсальні заходи соціальної підтримки, аби компенсувати зростання витрат на електроенергію та проживання для польських сімей, однак піддала критиці те, що дитячі виплати у рамках національної програми "Сім'я 500+" здійснюються без перевірки матеріального становища сімей та за єдиною ставкою незалежно від їхнього доходу, та рекомендувала зробити ці виплати адресними і пропорційними доходу сім'ї. Відповідно, Швеції Єврокомісією було вказано на необхідність усунення існуючих обмежень для покращення доступності, потенціалу та стійкості національних систем охорони здоров'я та довгострокового соціального догляду, а також покращити для учнів з малозабезпечених сімей і сімей мігрантів доступ до системи шкільного навчання та вирішити проблему нестачі там кваліфікованих учителів¹⁴.

Оцінки соціально-економічної резильєнтності Євросоюзу за 2023 рік. Інформаційні панелі резильєнтності ЄС за 2023 рік побудовано за даними 2007–2021 рр. для кожної країни-учасниці та ЄС-27 загалом. Композиційні індекси резильєнтності у соціально-економічному вимірі з визначенням відповідних рівнів вразливості та спроможності представлено в табл. 3 і табл. 4.

Дані табл. 3 свідчать, що станом на травень 2023 р. в Євросоюзі найвищий рівень соціально-економічної вразливості мали Румунія, Італія, Греція, Болгарія та Іспанія. Найменш вразливими у вказаному вимірі резильєнтності показали себе Словенія, Данія, Фінляндія та Нідерланди. Загалом для ЄС-27 цей показник оцінений як середній.

Таблиця 3

Композиційні індекси соціально-економічної резильєнтності ЄС (в аспекті вразливості), станом на травень 2023 року

Країна-учасниця, ЄС-27	Значення індексу	Рівень вразливості (Vulnerability level)
Румунія	0,78	Середньо-високий
Італія	0,75	Середньо-високий
Греція	0,74	Середньо-високий
Болгарія	0,71	Середньо-високий
Іспанія	0,64	Середньо-високий
Хорватія	0,57	Середній
Словаччина	0,56	Середній
ЄС-27 (дані 2020 р.)	0,52	Середній
Португалія	0,49	Середній
Франція	0,47	Середній
Польща	0,46	Середній
Бельгія	0,40	Середній
Ірландія	0,40	Середній

¹⁴ COFACE Families Europe (June 21, 2023). European Semester 2023 Reports: Spotlight on Measures to Boost Resilience of Families. URL: <https://coface-eu.org/european-semester-2023-reports-spotlight-on-measures-to-boost-resilience-of-families/>

Країна-учасниця, ЄС-27	Значення індексу	Рівень вразливості (Vulnerability level)
Мальта	0,39	Середньо-низький
Литва	0,36	Середньо-низький
Угорщина	0,36	Середньо-низький
Кіпр	0,34	Середньо-низький
Австрія	0,33	Середньо-низький
Німеччина	0,32	Середньо-низький
Люксембург	0,32	Середньо-низький
Швеція	0,31	Середньо-низький
Чехія	0,30	Середньо-низький
Естонія	0,28	Середньо-низький
Латвія	0,26	Середньо-низький
Нідерланди	0,19	Найнижчий
Фінляндія	0,18	Найнижчий
Данія	0,16	Найнижчий
Словенія	0,15	Найнижчий

Джерело: складено за даними: European Commission (2023c). Resilience Dashboards. Synthetic Indices. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report/resilience-dashboards_en

Таблиця 4

**Композиційні індекси соціально-економічної резильєнтності ЄС
(в аспекті спроможності), станом на травень 2023 року**

Країна-учасниця, ЄС-27	Значення індексу	Рівень спроможності (Capacity level)
Швеція	0,90	Найвищий
Бельгія	0,83	Найвищий
Ірландія	0,83	Найвищий
Фінляндія	0,83	Найвищий
Данія	0,81	Найвищий
Нідерланди	0,81	Найвищий
Франція	0,79	Середньо-високий
Австрія	0,79	Середньо-високий
Німеччина	0,75	Середньо-високий
Словенія	0,70	Середньо-високий
ЄС-27 (дані 2020 р.)	0,70	Середньо-високий
Італія	0,67	Середньо-високий
Люксембург	0,66	Середньо-високий
Чехія	0,63	Середньо-високий
Іспанія	0,60	Середній
Кіпр	0,60	Середній
Угорщина	0,55	Середній
Естонія	0,54	Середній
Португалія	0,51	Середній
Хорватія	0,49	Середній
Польща	0,48	Середній
Литва	0,46	Середній
Мальта	0,46	Середній
Словаччина	0,39	Середньо-низький
Греція	0,34	Середньо-низький
Латвія	0,31	Середньо-низький
Болгарія	0,22	Середньо-низький
Румунія	0,18	Найнижчий

Джерело: складено за даними: European Commission (2023c). Resilience Dashboards. Synthetic Indices. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report/resilience-dashboards_en

За даними табл. 4, наразі найвищим рівнем спроможності протистояти майбутнім соціально-економічним шокам характеризуються Швеція, Бельгія, Ірландія, Фінляндія, Данія, а також Нідерланди. Найнижчу резильєнтність у соціально-економічному вимірі демонструє Румунія; у Болгарії, Латвії, Греції та Словаччини вона є середньо-низькою.

Ураховуючи оцінки конкретних сфер і вимірів резильєнтності, країни Євросоюзу мають змогу відповідно формувати та коригувати свою державну політику, намагаючись максимально посилити національну резильєнтність.

Національні плани відновлення та стійкості країн-учасниць і законодавчі новації ЄС щодо резильєнтності. Масштабні та глибокі потрясіння, якими стали для соціально-економічних систем і суспільств пандемія COVID-19 та російсько-українська війна, надзвичайно актуалізували застосування концепту резильєнтності в системі урядування і політичній практиці ЄС. Для подолання їх шоківих наслідків, насамперед макроекономічної рецесії, енергетичної кризи та соціальної кризи "вартості життя", а також сприяння структурним трансформаціям у рамках "зеленого" і цифрового переходів, у 2021 р. ЄС створено фінансовий інструмент "Механізм відновлення та стійкості" (*Recovery and Resilience Facility*) з бюджетом 723,8 млрд євро для підтримки амбітних пакетів реформ, погоджених у національних планах відновлення та стійкості (*National Recovery and Resilience Plans*) країн-учасниць. Прикладами таких амбітних реформ, які вже ухвалені національними урядами держав Євросоюзу, можна назвати:

- реформи для цифровізації державного управління (Словаччина) та забезпечення кібербезпеки (Румунія);
- реформи систем цивільного та кримінального судочинства в частині скорочення тривалості проваджень, покращення організації судів (Італія, Іспанія);
- реформи ринку праці та модернізація активної політики на ринку праці (Іспанія);
- реформи щодо підвищення зайнятості та соціального захисту (Хорватія);
- реформи для заохочення наукової досконалості та покращення діяльності університетів і державних дослідницьких установ (Словаччина), а також для підвищення передбачуваності та стабільності державного фінансування наукових досліджень (Португалія);
- реформи, спрямовані на боротьбу з корупцією та забезпечення захисту інформаторів (Кіпр);
- реформи щодо спрощення ліцензування для стимулювання інвестицій у відновлювані джерела енергії або реформи для створення умов для впровадження відновлюваних джерел водню (Греція, Португалія, Іспанія);
- реформи для підтримки розгортання відновлюваних джерел енергії та сталості транспортних систем (Хорватія, Румунія);
- реформи, що покращують якість законодавчого процесу (Болгарія);

- реформа для підвищення доступності придбання житла (Латвія)¹⁵.

Станом на середину червня 2023 р. загальна сума виплат через вказаний Механізм становила 153,4 млрд євро, при цьому понад третину (а саме, 10) країн ЄС-27 з різних причин досі не отримали жодних платежів, зокрема через недосягнення етапів і цілей, ухвалених Єврокомісією згідно з їхніми національними планами (*D'Alfonso*, June 2023. Р. 1, 4). Вочевидь, забезпечення стійкості національних соціально-економічних систем потребуватиме від низки держав ЄС значно більших зусиль і ефективніших підходів.

Справжнім випробуванням резильєнтності інтеграційної конструкції Євросоюзу, як і кожної з його держав-членів, стала російсько-українська війна, розпочата в лютому 2022 року. Оголошені у відповідь на це антиросійські санкції ЄС надзвичайно скоротили європейський імпорт товарів з Росії (особливо енергоресурсів), від якого більшість країн-членів мали високу залежність. У 2020 р. Росія постачала 24,4% валового обсягу енергозабезпечення об'єднаної Європи, а частка російських енергоресурсів у загальному імпорті ЄС становила 42,6% – більше, ніж будь-якої іншої країни (*Yanatma*, February 24, 2023).

За офіційними даними Євростату, вже протягом першого року війни відбувся різкий обвал імпорту з РФ до ЄС – у період з лютого 2022 р. по березень 2023 р. його загальна вартість впала на 82%. При цьому значно скоротилися частки шести найголовніших товарних груп, що імпортуються ЄС з Росії: вугілля – на 45 в. п.; сирої нафти – на 25 в. п.; мінеральних добрив – на 23 в. п.; нікелю – на 20 в. п.; природного газу – на 16 в. п.; чавуну і сталі – на 8 в. п. (рис. 1).

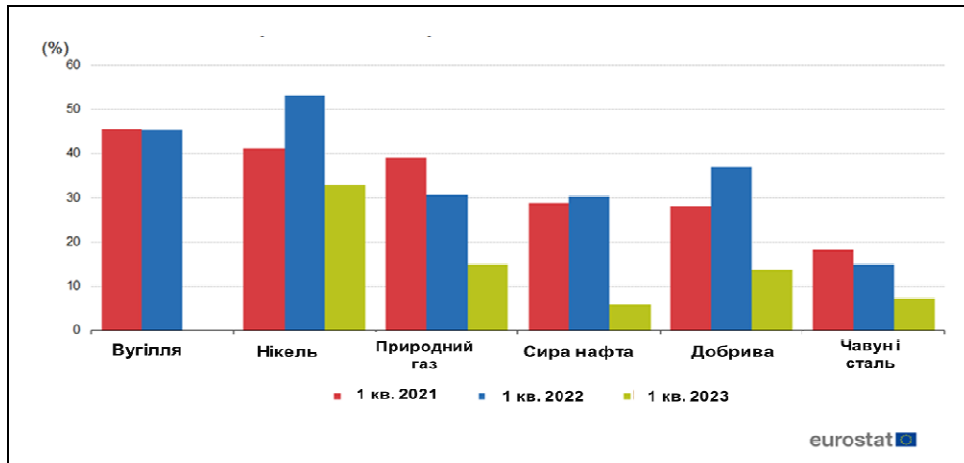

Рисунок 1. Динаміка частки імпорту окремих груп товарів з Росії до ЄС у I кв. 2021 р. – I кв. 2023 р., %

Джерело: складено за даними: Eurostat (May 2023). EU trade with Russia – latest developments. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments#Key_product_groups_imported_by_the_EU_from_Russia

¹⁵ European Commission (February, 21, 2023). Recovery and Resilience Facility: Two years on a unique instrument at the heart of the EU's green and digital transformation. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. COM (2023) 99 final. 17 p. P. 3. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-02/COM_2023_99_1_EN.pdf

Так, частка Російської Федерації в імпорті до ЄС вугілля скоротилася з 45% у I кв. 2022 р. до нуля в I кв. 2023 р.; природного газу – з 31 до 15%; сирової нафти – з майже 31 до 6%; мінеральних добрив – з 37 до 14%; нікелю – з 53 до 33%; чавуну та сталі – з 15 до 7% відповідно¹⁶. За більшістю зазначених товарних груп російський імпорт був замінений імпортом із США та частково – Китаю.

Втрата Євросоюзом дешевих енергоресурсів, імпортованих з Росії, призвела до стрімкого зростання внутрішніх цін. Якщо протягом 2015–2020 рр. річний рівень споживчої інфляції в ЄС знаходився у діапазоні 0,1–1,9%, то за підсумками 2022 р. він сягнув 9,2%, причому споживчі ціни на утримання житла, водопостачання та енергоресурси для населення зросли на 18,0%, на транспортні послуги – на 12,1%, на продукти харчування та безалкогольні напої – на 11,9%¹⁷.

Для посилення резильєнтності економіки Євросоюзу до енергетичних і цінових шоків, спричинених війною в Україні, вже в березні 2022 р. Єврокомісія представила проєкт Плану швидкого зменшення залежності від російського викопного палива та прискорення "зеленого переходу" (скорочена англ. назва – *REPowerEU*), який після доопрацювання схвалено в травні того ж року¹⁸. Затим було ухвалено чи внесено на розгляд законодавців ЄС ще низку нормативно-правових і законодавчих актів ЄС щодо зміцнення резильєнтності об'єднаної Європи у відповідних сферах.

Зокрема, наприкінці 2022 р. ухвалено Регламент ЄС про цифрову операційну стійкість фінансового сектору¹⁹ (№ 2022/2554 від 14.12.2022 р., відомий як "*Digital Operational Resilience Act*" або "*DORA*"), що має на меті подальше посилення вимог щодо безпеки для зменшення ризиків, пов'язаних з використанням цифрових технологій, а також запровадження правил для більшості фінансових установ, включаючи кредитні та страхові, що здійснюють платежі та використовують електронні гроші тощо.

У січні 2023 р. набула чинності Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС щодо резильєнтності критичних об'єктів²⁰ (№ 2022/2557 від

¹⁶ Eurostat (May 2023). EU trade with Russia – latest developments.

URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments#Key_product_groups_imported_by_the_EU_from_Russia

¹⁷ Eurostat (July 2023). Key figures on Europe – 2023 edition. 76 p.

URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-ei-23-001>

¹⁸ European Commission (May 18, 2022). REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition. *Press release*. No. IP/22/3131. URL:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131

¹⁹ Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on Digital Operational Resilience for the Financial Sector and amending Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 648/2012, (EU) No 600/2014, (EU) No 909/2014 and (EU) 2016/1011. *Official Journal of the European Union*. 27.12.2022. No. L333. P. 1–79. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj>

²⁰ Directive (EU) 2022/2557 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on the Resilience of Critical Entities and repealing Council Directive 2008/114/EC. *Official Journal of the European Union*. 27.12.2022. No. L333. P. 164–198. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2557/oj>

14.12.2022 р.), спрямована на посилення стійкості критичної інфраструктури ЄС до ряду загроз, у т. ч. стихійних лих, терористичних атак, диверсій тощо. До 17 жовтня 2024 р. країни-учасниці повинні імплементувати вимоги Директиви у національне законодавство, охопивши 11 секторів (енергетика, транспорт, банківська справа, інфраструктура фінансового ринку, охорона здоров'я, продовольство, питна вода, каналізація, цифрова інфраструктура, державне управління та космос), що дозволить їм проводити регулярні оцінки ризиків для виявлення суб'єктів, які вважаються критично або життєво важливими для суспільства та економіки.

У середині червня 2023 р. Європарламент ухвалив Резолюцію щодо забезпечення продовольчої безпеки та довгострокової резильєнтності сільського господарства ЄС²¹. Документ орієнтований на вирішення структурних проблем в сільськогосподарському секторі ЄС, що обумовлені впливом пандемії COVID-19 та війни в Україні, і генерують значні ризики для ринків сільгосппродукції країн ЄС. Зокрема, Резолюцією запропоновано Раді ЄС розглянути питання прискорення процесу вирівнювання фінансової допомоги фермерам у державах-членах до середнього рівня ЄС, а Єврокомісії – невідкладно представити стратегічний план забезпечення продовольчої безпеки Євросоюзу, який би передбачав використання європейських стратегічних запасів продовольства²².

20 червня 2023 р. Єврокомісія внесла на розгляд Європарламенту та Ради ЄС проєкт нового Закону про кіберстійкість (*EU Cyber Resilience Act*), спрямованого на захист споживачів і компаній, які купують або використовують продукти чи програмне забезпечення з цифровим компонентом. Законопроєкт передбачає встановлення: гармонізованих правил виведення на ринок продуктів або програмного забезпечення з цифровою складовою; рамкових вимог до кібербезпеки, що регулюють планування, проєктування, розробку та технічне обслуговування таких продуктів; зобов'язань щодо сервісного супроводу протягом усього життєвого циклу цифрових продуктів²³.

Важливим аспектом також є науково-аналітичний супровід інкорпорування концепції резильєнтності в сучасну систему урядування ЄС. Так, для сценарного моделювання варіантів убезпечення європейських суспільств від гібридних загроз в Євросоюзі створено модель "Комплексна екосистема резильєнтності" (*Comprehensive Resilience Ecosystem model – CORE*). Представлена у квітні 2023 р. модель базується на соціальному підході, передбачаючи взаємодію різних "просторів" суспільства (зокрема управління, державні послуги, громадськість) і "рівнів" (міжнародні, націо-

²¹ European Parliament (June 2023). European Parliament resolution of 14 June 2023 on ensuring food security and long-term resilience of the EU agriculture. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0238_EN.html

²² European Parliament Legislative Observatory (June 14, 2023). Ensuring food security and the long-term resilience of EU agriculture. 2022/2183(INI). URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1747983&t=d&l=en>

²³ European Commission (June 20, 2023). EU Cyber Resilience Act. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cyber-resilience-act>

нальні та місцеві), та оцінює вплив можливих ворожих гібридних атак і кампаній. Цінність моделі CORE в тому, що вона надає політикам ЄС практичну методологію оцінювання впливу сучасних гібридних загроз на де-стабілізацію європейських демократій²⁴. Загалом резильєнтність постає однією з ключових компонент протидії гібридним загрозам розвитку об'єднаної Європи, зокрема таким як втручання у вибори, кампанія Brexit, російсько-українська війна тощо, – говориться в нещодавно оприлюдненому спільному дослідженні Об'єднаного дослідницького центру Єврокомісії та Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Jungwirth et al., April 2023).

Дотримуючись аналогічного підходу, Дослідницька служба Європарламенту, за участі інших інституцій, у липні 2023 р. представила звіт "Майбутні шоки – 2023: передбачити та витримати наступні шторми"²⁵. У дослідженні розглянуто 15 найсерйозніших ризиків, з якими у найближче десятиліття може зіткнутися Європейський Союз, а також 10 основних напрямів його реагування, зважаючи на управлінські можливості та досягнутий рівень резильєнтності ЄС (табл. 5).

Таблиця 5

Ключові потенційні ризики для розвитку ЄС на період до 2033 року і напрями європейської політики реагування за умови їх реалізації

Найсерйозніші ризики	Ключові напрями реагування
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Дії Росії щодо дестабілізації об'єднаної Європи ▪ Напориста зовнішня політика Китаю та амбіції Тайваню щодо питання об'єднання ▪ Колапс інтернет-інфраструктури ЄС ▪ Інструменталізація нелегальної міграції на кордонах ЄС ▪ Екстремальні погодні явища: посухи та дефіцит води ▪ Втрата або занепад біорізноманіття ▪ Збільшення інфекцій, стійких до антимікробних препаратів ▪ Безпека енергопостачання в ЄС ▪ Накопичення суверенного боргу ЄС ▪ Посилення викликів, обумовлених зростанням Китаю ▪ Шоки постачання критично важливих видів сировини ▪ Нестабільність у секторі фінансових технологій 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Зміцнення оборонного потенціалу ЄС для майбутньої європейської архітектури безпеки ▪ Налагодження нових партнерств у поляризованому світі ▪ Зміцнення резильєнтності та довгострокової координації інтернет-інфраструктури ЄС ▪ Відповідь на інструменталізацію міграції ▪ Забезпечення сталого енергопостачання в Європі ▪ Збереження природно-ресурсного капіталу Європи ▪ Лікування інфекцій, стійких до антимікробних препаратів ▪ Усунення ризиків, пов'язаних з глобальними ланцюгами критично-важливих поставок Європи ▪ Забезпечення економічного відновлення та резильєнтності

²⁴ Joint Research Centre (April 20, 2023). A new method to help policymakers defend democracy against hybrid threats. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/new-method-help-policymakers-defend-democracy-against-hybrid-threats-2023-04-20_en

²⁵ European Parliamentary Research Service (July 2023). Future Shocks 2023: Anticipating and weathering the next storms. 235 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU\(2023\)751428_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU(2023)751428_EN.pdf)

Найсерйозніші ризики	Ключові напрями реагування
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Стратегічні та системні загрози демократичній інформаційній сфері ▪ Економічна криза як акселератор соціальної нестабільності в демократичних країнах ▪ Погіршення психічного здоров'я та соціального благополуччя молоді в ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Захист демократичної інформаційної сфери ЄС

Джерело: складено за даними: European Parliamentary Research Service (July 2023). Future Shocks 2023: Anticipating and weathering the next storms. 235 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU\(2023\)751428_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU(2023)751428_EN.pdf)

Як видно з даних табл. 5, європейські експерти вважають, що ключові ризики для ЄС на найближче десятиліття потенційно проявляться у сфері геополітики, екології, економіки, демократичного урядування та здоров'я людей. Управління ризиками потребує за кожним із них визначення, оцінювання та рейтингування. Адекватне реагування Євросоюзу на потенційну реалізацію сформульованих ризиків передбачає надання "метавідповіді", яке має спиратися на такі категорії сучасного європейського урядування як "резильєнтність", "стратегічна автономія", "суверенітет", "здатність діяти", "зменшення залежності" та "збільшення диверсифікації". Нещодавно цей перелік поповнився новою категорією "деризиківання" (*de-risking*), яку використала Глава Єврокомісії У. фон дер Ляєн у своїй промові 30 березня 2023 р., характеризуючи відносини ЄС і Китаю. Вона звернулася до дилеми між автономією та відкритістю, заявивши, що Євросоюз має "деризикувати" (*de-risking*), а не "роз'єднати" (*de-couple*) свої відносини з Китаєм, а також пояснила можливість "деризиківання" за допомогою економічних і дипломатичних засобів²⁶.

Соціальна резильєнтність національної економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови

Ураховуючи базові макроекономічні залежності, дослідження соціальної резильєнтності національної економіки має фокусуватися на фазах виробництва та споживання у процесі суспільного відтворення. Особливої уваги у вказаному контексті потребуватиме аналіз відтворення трудових ресурсів (робочої сили) як одного з ключових виробничих факторів. У термінах політичної економії категорія "робоча сила" розуміється як сукупність фізичних і духовних здібностей людини до праці, що реалізуються в процесі виробництва (Халитова, 2011).

Таким чином, пропонується схематично представити систему соціальної резильєнтності національної економіки у вигляді моделі, що опирається на три умовні "моменти сили": 1) *зайнятість і трудовий потенціал*; 2) *платоспроможний споживчий попит*; 3) *соціальний захист і забезпечення*. Кожен з них комплексно залежить від багатьох чинників, що характеризують формування людського і соціального капіталу, якість життя людей, розвиток сфер зайнятості, соціального забезпечення та соціального захисту населення, стан екосистеми та інституційного середовища тощо (рис. 2).

²⁶ Ibid. P. 118, 120.

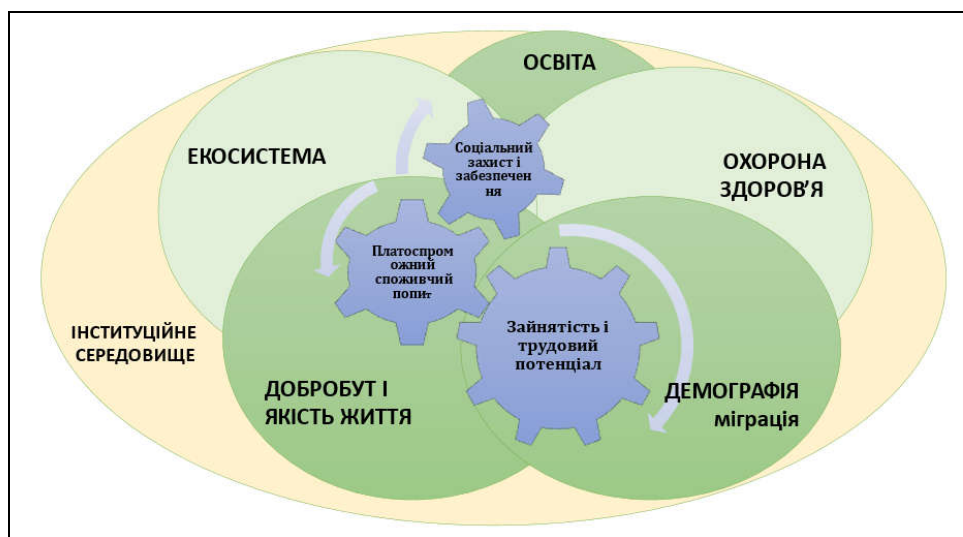

Рисунок 2. Орієнтовна схема, що описує соціальну резильєнтність національної економіки

Джерело: розроблено авторами.

Беручи до уваги залежності, наведені на рис. 2, поняття *соціальної резильєнтності національної економіки* можна визначити двома способами. *Перший* – як характеристику комплексного соціального виміру функціонування держави, за якого забезпечується національно укорінена стійкість та безпека економічного розвитку. Комплексний соціальний вимір містить соціально-демографічні, соціально-трудова, соціально-майнові, соціально-інституційні та інші компоненти. *Другий* – як інтегральний стан соціальних і соціально-обумовлених детермінант національної економічної резильєнтності.

Характерною рисою сучасної гібридної системи "мир–війна" слід назвати *надзвичайну фрагментованість* соціальної резильєнтності національних економік – як структурну, так і просторову та хронологічну. Показовим тут є приклад стійкості української економіки після повномасштабного воєнного вторгнення РФ.

Структурна фрагментованість пояснюється різним ступенем вразливості складових соціальної резильєнтності: унаслідок війни соціально-демографічні та соціально-трудова характеристики погіршилися куди значніше, аніж, наприклад, соціально-інституційні. *Просторову* фрагментованість обумовлює наявність та ступінь інтенсивності бойових дій на тій чи іншій українській території. *Хронологічну* – вплив чинника соціальної резильєнтності, який має об'єктивні часові межі, зокрема масштабної фінансової підтримки зовнішніх партнерів. Так, виключно завдяки цьому чиннику, у надзвичайно тяжкий період воєнного стану в Україні виплачуються зарплати працівникам "бюджетного сектору", забезпечуються регулярні пенсійні та інші соціальні державні виплати, надаються законодавчо встановлені соціальні пільги та гарантії, і навіть запроваджуються нові їх види (для захисників Вітчизни та їхніх родин). Це забезпечує соціальну стабільність

воюючої України, підтримуючи доходи населення, платоспроможний споживчий попит і робочі місця в її економіці.

Для моніторингу та аналізу соціальної резильєнтності національної економіки України пропонується відповідний перелік показників, розроблених з урахуванням сучасних підходів ЄС, а також напрацювань вітчизняних і зарубіжних експертів (табл. 6).

Таблиця 6

Ключові показники, що характеризують рівень соціальної резильєнтності національної економіки України в умовах (по)воєнного періоду

№	Показник	Характеристика, наявні дані Держстату, якщо не вказано інше	Примітка щодо періоду застосування показника	Експертна оцінка впливу на соціальну резильєнтність, станом на вересень 2023 р.
1) зайнятість і трудовий потенціал				
1	Рівень безробіття за методологією МОП, % населення віком 15 років і старше	9,8% (2021 р.) 24,5% (2022 р., дані МВФ)	(по)воєнний період	Значний негативний вплив
1.1	Рівень довготривалого безробіття, % населення віком 15–70 років	25,1% (2021 р.)	Післявоєнний період	X
1.2	Рівень безробіття серед молоді віком 25–29 років, % чисельності робочої сили відповідного віку	9,4% (2021 р.)	(По)воєнний період	Помірний негативний вплив
2	Молодь, що не охоплена роботою, освітою чи навчанням (NEET), % населення віком 14–35 років	4,4% (2021 р., експертні дані)		X
3	Дефіцит робочих місць, кількість зареєстрованих безробітних у розрахунку на одну вакансію	2 (на 1 серпня 2023 р.), 6 (на 1 лютого 2022 р.), дані ДСЗ України	Післявоєнний період	X
4	Частка працевлаштованих випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, % їх загальної чисельності	83% (2020 р., дані МОН)		X
5	Рівень релокації трудових ресурсів, % працівників релокованих підприємств у загальній чисельності працівників підприємств певного регіону чи виду економічної діяльності	нд	Воєнний період	Значний позитивний вплив
6	Співвідношення рівнів смертності та народжуваності / співвідношення чисельності померлих і живонароджених осіб	3,1 (на 100 померлих – 32 живонароджені, на 1 лютого 2022 р.)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив

№	Показник	Характеристика, наявні дані Держстату, якщо не вказано інше	Примітка щодо періоду застосування показника	Експертна оцінка впливу на соціальну резильєнтність, станом на вересень 2023 р.
7	Співвідношення чисельності трудових мігрантів за кордон та робочої сили, %	24% (2021 р., розраховано за даними Держстату щодо робочої сили працездатного віку (16,7 млн осіб) і експертних оцінок щодо трудових мігрантів з України (4,0 млн осіб))	(По)воєнний період	Значний негативний вплив
8	Середня очікувана тривалість життя при народженні для осіб обох статей, років	71,35 (2020 р.)	Післявоєнний період	Помірний позитивний вплив
9	Очікувана тривалість здорового життя для жінок старше 65 років, роки	12,0 (2016 р.)	Післявоєнний період	Помірний позитивний вплив
10	Очікувана тривалість здорового життя для чоловіків старше 65 років, роки	8,0 (2016 р.)	Післявоєнний період	Помірний позитивний вплив
11	Ступінь розвитку вітчизняних інститутів сфери зайнятості, експертна оцінка	нд	Післявоєнний період	Помірний позитивний вплив
2) платоспроможний споживчий попит				
12	Частка найманих працівників, які отримують заробітну плату менше мінімальної, % загальної чисельності найманих працівників	11,5% (грудень 2021 р.), 18,8% (грудень 2022 р.), дані Пенсійного фонду України	(По)воєнний період	Помірний негативний вплив
13	Співвідношення розмірів посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1-го тарифного розряду установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери і встановленої мінімальної заробітної плати, %	43% (весь 2023 р., відповідні показники встановлені на рівні 2893 і 6700 грн.), дані Мінсоцполітики	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив
14	Заборгованість з виплати заробітної плати працівникам вітчизняних суб'єктів господарювання всіх форм власності	3 млрд 072,3 млн грн (на 1 лютого 2022 р.)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив
15	Співвідношення між офіційно встановленими і фактичними (розраховуються Мінсоцполітики) розмірами прожиткового мінімуму для	41% (січень 2022 р., офіційно встановлений прожитковий мінімум для працездатних осіб =	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив

№	Показник	Характеристика, наявні дані Держстату, якщо не вказано інше	Примітка щодо періоду застосування показника	Експертна оцінка впливу на соціальну резильєнтність, станом на вересень 2023 р.
	відповідних соціально-демографічних груп, %	2481 грн, фактичний = 6032 грн), дані Мінсоцполітики		
16	Частка населення з сукупними витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму, %	39,9% (оцінка 2021 р.)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив
17	Частка домогосподарств, які потерпають від 4 та більше з 18 ознак депривації, %	24,4% (2021 р.)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив
18	Квінтільний коефіцієнт нерівності розподілу суспільних доходів, разів	2,1 рази (2021 р.)	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив
19	Рівень дитячої бідності за абсолютним критерієм, %	47,3% (2019 р.)	(По)воєнний період	Помірний негативний вплив
20	Частка домогосподарств, які фінансово неспроможні здійснювати своєчасну та в повному обсязі оплату рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання, %	16,5% (2021 р.)	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив
21	Заборгованість населення зі сплати за спожиті житлово-комунальні послуги та енергоресурси	81,4 млрд грн (на 1 січня 2022 р.)	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив
3) соціальний захист і забезпечення				
22	Особи з незадоволеними потребами в медичній допомозі, за самооцінкою, % населення старше 16 років	21,7% (2021 р.)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив
23	Особи, які не завершили навчання в освітніх і навчальних установах, % населення віком 15–29 років	2,0% (2015 р.)	Післявоєнний період	Помірний негативний вплив
24	Сукупний коефіцієнт заміщення зарплати пенсією, %	28% (2021 р.), за нормами МОП має становити не менше 40%	(По)воєнний період	Помірний негативний вплив
25	Загальна заборгованість зі сплати єдиного внеску та обов'язкових платежів до Пенсійного фонду України	49,9 млрд грн (на 01.07.2023 р., дані Пенсійного фонду України)	(По)воєнний період	Значний негативний вплив

Джерело: розроблено авторами за даними джерел: Державна служба статистики України (2023); IMF (March 31, 2023); Гесць В.М., Гриценко А.А. (2022); Близнюк В.В., Яценко Л.Д. (2023); Костриця В.І., Бурлай Т.В. (2023); Близнюк В.В., Гук Л.П. (2021); Бурлай Т.В., Костриця В.І., Близнюк В.В., Левін Р.Я. (2022).

У табл. 6 наведено 25 індикаторів, що на основі запропонованого підходу мають скласти основу вітчизняної моніторингової системи для оцінювання соціальної резильєнтності національної економіки України у повоєнний період. Важливою умовою для цього є відновлення регулярних статистичних спостережень і звітності Держстату, що об'єктивно неможливо в нинішніх умовах воєнного стану, а також розширення відповідних соціологічних обстежень. Також пропонується моніторингова система потребуватиме впровадження в практичну діяльність державних органів вітчизняної статистики цілого ряду нових статистичних і соціологічних показників (табл. 7).

Таблиця 7

Перелік необхідних додаткових показників для оцінювання соціальної резильєнтності національної економіки України в умовах (по)воєнного періоду

№	Індикатор	Періодичність, розріз	Джерело статистичних чи соціологічних даних
1.	Чисельність окремих соціальних категорій населення, які обліковуються за спеціальними державними реєстрами відомчого ведення: – отримувачі державних соціальних гарантій і пільг; – ветерани війни; – особи з інвалідністю; – пенсіонери	щомісячно; у розрізі видів державних соціальних гарантій і пільг	Спеціалізовані державні реєстри відомчого ведення (Міністерство соціальної політики, Міністерство у справах ветеранів, Пенсійний фонд України тощо)
2.	Рівень релокації трудових ресурсів, % працівників релокованих підприємств у загальній чисельності працівників підприємств певного регіону чи виду економічної діяльності	щомісячно; галузевий і регіональний розріз	Форми статистичної звітності суб'єктів господарювання
3.	Рівень безробіття серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), % загальної чисельності ВПО працездатного віку	щоквартально; регіональний розріз	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
4.	4.1. Частка найманих працівників, величина заробітної плати яких нижче значення (брутто) 60% валової медіанної заробітної плати в економіці в цілому, % загальної чисельності найманих працівників 4.2. Частка найманих працівників, величина заробітної плати яких нижче значення (брутто) 50% валової середньої заробітної плати в економіці в цілому, % загальної чисельності найманих працівників	щомісячно; галузевий і регіональний розріз	Форми статистичної звітності суб'єктів господарювання

№	Індикатор	Періодичність, розріз	Джерело статистичних чи соціологічних даних
5.	Частка домогосподарств з числа ВПО, які вважають свій поточний фінансово-матеріальний стан незадовільним через недостатню соціальну підтримку держави, <i>за самооцінкою</i> , %	<i>щоквартально</i> ; регіональний розріз	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
6.	Частка домогосподарств, у складі яких є ветерани війни (у т. ч. учасники АТО та війни, розпочатої РФ проти України 24 лютого 2022 р.) або члени їхніх сімей, які вважають свій поточний фінансово-матеріальний стан незадовільним через недостатню соціальну підтримку держави, <i>за самооцінкою</i> , %	<i>щоквартально</i> ; регіональний розріз	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
7.	Розмір об'єктивно необхідного прожиткового мінімуму на місяць у розрахунку на одну дорослу особу, <i>гривень</i>	<i>щоквартально</i> ; регіональний розріз	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
8.	8.1. Частка респондентів, які протягом останніх 6-ти місяців виконували роботи / надавали послуги у незадекларований (неофіційний) спосіб, % 8.2. Частка респондентів, які протягом останніх 6-ти місяців отримували незадекларовану оплату власної праці, % 8.3. Частка респондентів, які протягом останніх 6-ти місяців придбавали товари або оплачували послуги, що реалізувалися / надавалися у незадекларований (неофіційний) спосіб, %	<i>щоквартально</i> ; у розрізі видів діяльності	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
9.	Частка респондентів, які протягом останніх 12-ти місяців особисто стикалися з випадками корупції, %	<i>щоквартально</i> ; у розрізі регіонів	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
10.	Частка респондентів, які вважають, що в країні спостерігається значний дефіцит соціальної справедливості, %	<i>щоквартально</i> ; у розрізі регіонів	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування
11.	Частка респондентів, які вважають, що в країні не працюють традиційні "соціальні ліфти" (вища освіта, професійні здобутки, заслуги перед Батьківщиною тощо), %	<i>щоквартально</i> ; у розрізі регіонів	Обстеження домогосподарств; вибіркові соціологічні опитування

Джерело: розроблено авторами.

Законодавчо-правове забезпечення соціальної резильєнтності. Безперечно, забезпечення соціальної резильєнтності національної економіки вимагатиме законодавчої гармонізації соціальної та трудової сфери України та ЄС. У цей процес включено як адаптацію законодавства, правотворчість, так і уніфікацію юридичної техніки, а також практику правозастосування. Україною були зроблені успішні кроки в напрямку наближення трудового та соціального законодавства України до законодавства ЄС, проте цей процес не є простим. Імплементация європейських норм до вітчизняного законодавства має здійснюватися послідовно, з урахуванням особливостей суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку нашої держави, а також нагальних завдань щодо інституційного забезпечення інклюзивності національного ринку праці України (*Близнюк, 2020*).

Згідно з аналітичним звітом Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі (лютий 2023)²⁷, представленим на початку 2023 р., Україна демонструє початковий рівень підготовки у сфері соціальної політики та зайнятості. На думку експертів Єврокомісії, потребують вирішення проблеми, які існують у соціально-трудої сфері країни вже досить тривалий період, а саме: неформальна та нерегламентована зайнятість, затримки з виплати заробітної плати, забезпечення дієвості соціального діалогу. Законодавство України не узгоджене із європейським законодавством про гендерну рівність і потребує подальшого узгодження з ним у частині питань про недискримінацію у сфері зайнятості. Необхідно вдосконалити систему трудових перевірок. Також, на думку європейських фахівців, необхідно усунути значні недоліки українського трудового законодавства, гармонізувати нормативно-правове забезпечення про охорону праці та техніку безпеки із європейськими нормами.

Основними недоліками сучасної нормативно-правової бази України є нестабільність, недостатня системність, дублювання регулювання деяких трудових питань або навпаки – ускладнення вирішення деяких питань через відсутність відповідних норм закону. Важливим у процесі ратифікації міжнародних конвенцій є забезпечення рівного ставлення до всіх людей без ознак дискримінації. **Удосконалення трудового законодавства** має відбуватися на засадах *системності, комплексності та помірності*. Майбутній Трудовий кодекс України не повинен бути "перевантаженим" нормами, що, на жаль, для існуючих його проектів дуже характерно, та має містити доступну для розуміння звичайними працівниками правову конструкцію. Кардинальних змін мають зазнати ті норми законодавства, які не відповідають особливостям поточного економічного та соціального розвитку, зокрема в частині сучасних форм зайнятості, трудової та професійної мобільності, умов та охорони праці тощо.

²⁷ Європейська Комісія (лютий 2023). Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради ЄС. Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі. SWD (2023) 30 final. 01.02.2023. 69 с.

URL: [https://eu-](https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/imce/analitichnyy_zvit_yek_ukrayinskoyu.pdf)

[ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/imce/analitichnyy_zvit_yek_ukrayinskoyu.pdf](https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/imce/analitichnyy_zvit_yek_ukrayinskoyu.pdf)

Насамперед слід посилити розвиток колективно-договірного регулювання з використанням інклюзивних і міцних механізмів **соціального діалогу**, підтримуваних Міжнародною організацією праці. МОП підкреслює зв'язок між інклюзивним зростанням і демократією та соціальним діалогом, що було зазначено на Європейській тристоронній конференції високого рівня "На шляху до нового європейського соціального порядку денного з точки зору соціального діалогу", проведеної 21 вересня 2023 р. в Іспанії. Учасниками конференції акцентовано увагу на провідній ролі соціального діалогу у формуванні поточного соціального порядку денного ЄС, дієвості соціального діалогу як інструменту участі суспільства (через соціальних партнерів) у загальнодержавному управлінні, а також зростаючому запиту європейських суспільств на збалансоване поєднання соціальної справедливості та економічної ефективності, яке можливе лише через соціальний діалог²⁸.

Актуальним для України також є удосконалення трудового законодавства відповідно до вимог ЄС зі спрямуванням на захист найманого працівника. Важливим для України є збільшення кількості найманих працівників, охоплених колективним договором. За даними Державної служби статистики України, у 2020 р. колективними договорами в Україні було охоплено лише 33,6% працівників. Якщо не буде вжито заходів для дотримання інфорсменту в системі соціально-трудова відносин, будь-які зміни у вітчизняному трудовому законодавстві будуть охоплювати лише незначну частину зайнятого населення та будуть малоефективними (Близнюк, Гук, 2021).

Враховуючи законодавчий досвід зарубіжних країн, доцільно доповнити Кодекс законів про працю України окремою главою "Соціальний діалог у сфері праці", де закріпити норми щодо основних положень про соціальний діалог у сфері праці. Слід урегулювати юридичні питання контролю за виконанням прийнятих рішень та досягнутих домовленостей, а також відповідальності за порушення законодавства про соціальний діалог (стаття 19 Закону України "Про соціальний діалог в Україні"). Для цього потрібно:

- дати законодавче визначення поняття "порушення законодавства про соціальний діалог";
- доповнити чинний документ нормами про те, чим та в які терміни забезпечується виконання прийнятих рішень та досягнутих домовленостей, яка відповідальність має наступати у разі їх невиконання;
- регламентувати процедуру притягнення до відповідальності суб'єктів соціального діалогу у разі невиконання ними ухвалених рішень чи досягнутих домовленостей у межах ведення соціального діалогу на відповідних рівнях.

На наш погляд, особливу увагу законодавцям слід приділити не лібералізації в регулюванні трудових відносин, що ставить найманого працівника в залежність від збільшених можливостей роботодавця, а *регулю-*

²⁸ ILO (September 22, 2023). ILO highlights the link between inclusive growth and democracy and social dialogue. *ILO News*. URL: https://www.ilo.org/madrid/prensa-y-medios/noticias/WCMS_894684/lang--en/index.htm

ванню охорони праці (ураховуючи Резолюцію Міжнародної конференції праці 2022 р.²⁹ та її Рекомендацію 2023 р.³⁰ щодо включення безпечного і здорового виробничого середовища до основоположних принципів і прав у сфері праці), заходам щодо попередження масових звільнень, наближенню соціальних стандартів не до мінімальних, а до стандартів соціального законодавства країн ЄС, що набули членство у 2004–2013 роках, сприянню забезпеченню гідної праці з посиленням відповідної збалансованості прав та інтересів найманого працівника та роботодавця.

Зрозуміло, що після завершення війни щедра фінансова допомога Україні від зарубіжних партнерів з часом об'єктивно скорочуватиметься і країна матиме поступово переходити на фінансове самозбалансування, що, з огляду на понесені нею втрати, може призвести до несприятливого демоєкономічного навантаження. Тому нагальним завданням повоєнного періоду постане забезпечення фінансової стійкості вітчизняних систем соціального страхування і соціального захисту тощо (*Костриця, Бурлай, 2023*). У цьому зв'язку для повоєнної України актуалізується ухвалена 2012 р. МОП Рекомендація № 202 про мінімальні рівні соціального захисту³¹, у якій підкреслюється, що ефективні системи соціального забезпечення забезпечують громадянам гарантований дохід та охорону здоров'я, тим самим сприяючи запобіганню і скороченню бідності та соціальної нерівності, а соціальний захист зміцнює соціальну згуртованість і тим самим сприяє розбудові соціального простору та інклюзивних суспільств, забезпечуючи гідні умови життя для всіх.

Для обґрунтування розміру мінімальної заробітної плати (МЗП) доцільно спиратися на норми Конвенції МОП № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються³², яка ратифікована Україною у жовтні 2005 року. Відповідно до ст. 3 вказаної Конвенції, під час визначення рівня мінімальної заробітної плати потрібно враховувати такі чинники, як: а) потреби працівників і їхніх сімей з урахуванням загального рівня заробітної плати в країні, прожиткового мінімуму, допомоги з соціального забезпечення та порівняльного життєвого

²⁹ Resolution on the inclusion of a safe and healthy working environment in the ILO's framework of fundamental principles and rights at work (10 June 2022). ILC.110/Resolution I. International Labour Conference – 110th Session, 2022. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_848632.pdf

³⁰ Recommendation concerning amendments to standards consequential to the recognition of a safe and healthy working environment as a fundamental principle (12 June 2023). ILC.111/Recommendation No. 207. International Labour Conference – 111th Session, Geneva, 2023. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_886376.pdf

³¹ ILO (2012). Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202). Information System on International Labour Standards. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524

³² Конвенція Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються. Документ ратифіковано Законом України від 19 жовтня 2005 р. № 2997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_149#Text

рівня інших соціальних груп; б) економічні фактори, у тому числі необхідні умови економічного розвитку, рівень продуктивності й бажаність досягнення та підтримання високого рівня зайнятості.

Важливо також взяти до уваги відповідний досвід Європейського Союзу. Так, згідно з ухваленою наприкінці 2022 р. Директивою про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄСЗЗ, для кожної країни-учасниці індикативними критеріями адекватної мінімальної зарплати можуть слугувати значення (брутто) 60% валової медіанної (*gross median wage*), а також значення (брутто) 50% валової середньої заробітної плати (*gross average wage*).

За оцінками Єврофонду, наданими у червні 2023 р., перші результати прийняття Директиви є позитивними: працівники, які отримують мінімальну заробітну плату в більшості країн ЄС, набули різних вигод від підвищення законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати за останнє десятиліття – їхня реальна купівельна спроможність зросла, а номінальна заробітна плата зростала швидше, ніж середня заробітна плата, часто темпами, що перевищують продуктивність праці. Оскільки етап імплементації вказаної Директиви ЄС у законодавство країн-учасниць тільки розпочався, її вплив на процес національного встановлення МЗП поки що обмежений. Однак одним із перших наслідків є те, що визначені Директивою "індикативні контрольні значення" МЗП – 50% валової середньої або 60% валової медіанної заробітної плати, – вже закладені у відповідні законопроекти чи стратегічні ініціативи (Бельгія, Болгарія, Ірландія, Словаччина, Іспанія), призвели до фактичних підвищень раніше встановлених національних рівнів (Хорватія, Німеччина), подані у формі вимог профспілок (Чехія, Греція, Нідерланди)³⁴.

Важливим індикатором, використовуваним у практиці багатьох країн, є індекс Кейтца (*Kaitz index*) – співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати (медіанна заробітна плата є доцільнішою у цих розрахунках), яке за рекомендаціями МОП вважається бажаним на рівні 50%, а в країнах Західної Європи знаходиться на рівні 50–70%. Для багатьох країн також характерна послідовність у планомірному підвищенні МЗП з метою уникнення негативних соціальних наслідків, що знайшло відображення в затвердженні національних методик розрахунку її приросту.

Висновки та рекомендації

Резюмуючи викладене вище, зазначимо, що концепція резильєнтності вже понад два десятиліття відіграє важливу роль у розвитку євроінтеграційного проекту, а з 2020 р. стає ключовою у системі урядування ЄС як

³³ Directive (EU) 2022/2041 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on adequate minimum wages in the European Union. PE/28/2022/REV/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2041>

³⁴ Eurofound (June 2023). Minimum wages in 2023: Annual review. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). 71 p. URL: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef23019en.pdf

"новий компас" його політики. Створення відповідних інституційних і фінансово-економічних інструментів допомагає підтримувати стійкість європейських держав і суспільств до впливу шоків, у т. ч. спричинених пандемією COVID-19 і російсько-українською війною, що засвідчує ефективність застосування підходу резильєнтності.

Беручи до уваги незмінний євроінтеграційний курс України, цілі її Угоди про асоціацію з ЄС (2014 р.), а також зобов'язання нашої держави у зв'язку з набуттям (2022 р.) офіційного статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, доцільними видаються:

1) упровадження в систему державного управління України сучасного інструменту урядування ЄС – стратегічного форсайту, базованого на концепції резильєнтності (стресостійкості) економік і суспільств об'єднаної Європи, шляхом:

– унесення змін до:

○ Закону України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 р. № 1602 у частині структурного коригування діючої системи прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку України, а також уточнення процедур з розробки прогнозів розвитку галузей національної економіки в частині її стресостійкості;

○ проекту Закону України "Про державне стратегічне планування", що розроблений і представлений Мінекономіки наприкінці 2017 р. і яким передбачено скасування Закону України від 23.03.2000 р. № 1602, – щодо складових цілісної системи державного стратегічного планування розвитку України та змісту таких процедур цієї системи як державне прогнозування, розроблення, моніторинг та оцінка ефективності виконання документів державного стратегічного планування;

– розроблення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України щодо упровадження Інформаційних панелей для моніторингу соціальної та економічної стресостійкості розвитку України, з визначенням повноважень Міністерства економіки, Міністерства соціальної політики, Державної служби статистики та Національної академії наук України щодо розроблення методології формування зазначених Інформаційних панелей, а також переліку центральних органів виконавчої влади, відповідальних за формування певних індикаторів моніторингу, та законодавчо-правових підстав, строків і періодичності подання ними необхідних даних;

2) внесення змін до Закону України "Про соціальний діалог в Україні" від 23.12.2010 р. № 2862 в частині:

– надання законодавчого визначення поняття "порушення законодавства про соціальний діалог";

– доповнення нормами щодо процедур і термінів забезпечення виконання ухвалених рішень та/чи досягнутих домовленостей суб'єктами соціального діалогу на відповідних рівнях його ведення, а також настання відповідальності у разі їх невиконання;

– регламентації процедури притягнення до відповідальності суб'єктів соціального діалогу на відповідних рівнях його ведення у разі невиконання ними ухвалених рішень та/чи порушення досягнутих домовленостей;

3) з урахуванням визначальної ролі компоненти "зайнятість і трудовий потенціал" для забезпечення соціальної резильєнтності національної економіки, реалізація заходів вітчизняної політики зайнятості та соціальної політики, а саме:

- внесення змін до пункту 3 Положення про Офіс реформ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 768, в частині урахування позицій репрезентативних на всеукраїнському рівні об'єднань роботодавців та професійних спілок при підготовці пропозицій (інформації) для виконання завдань, покладених на робочі групи, утворені при Національній раді з відновлення України від наслідків війни, утвореною відповідно до Указу Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. Метою пропонованого урахування позицій є визначення пріоритетної участі суб'єктів українського крупного та середнього бізнесу як обов'язкової умови розроблення і ухвалення проєктів, що розглядаються Національною радою з відновлення України від наслідків війни, у межах конкретизації Плану відновлення України і передбачених ним національних програм "Розвиток секторів економіки з доданою вартістю", "Відбудова чистого та захищеного середовища", "Енергетична незалежність та Зелений Курс", "Відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів" тощо;

- опрацювання сторонами соціального діалогу на національному рівні питання імплементації до українського законодавства норм з ухваленою наприкінці 2022 р. Директивою (ЄС) про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі від 19.10.2022 р. № 2022/2041, у частині законодавчого визначення розміру мінімальної заробітної плати (брутто) в Україні повоєнного періоду на рівні 60% валової медіанної або 50% валової середньої заробітної плати в економіці;

- внесення відповідних змін до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва та Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва за договорами фінансового лізингу (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 р. № 229) в частині спрощення вимог Державних програм "Доступні кредити 5–7–9%" та "Доступний фінансовий лізинг 5–7–9%" щодо зниження порогової ставки для позичальників – учасників Програм за умови створення ними нових робочих місць (*наразі для учасників Програм, які отримують кредити під 7 або 9%, протягом строку кредитування за кожне створене нове робоче місце застосовувана кредитна ставка зменшується на 0,5%, але порогова ставка не може бути нижче 5%*);

- внесення змін до Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 р. № 124, в частині оптимізації (збільшення) розміру та терміну надання компенсацій роботодавцям

за працевлаштування зареєстрованих безробітних *(наразі компенсація, що надається, зокрема при працевлаштуванні безробітного на перше робоче місце, не може перевищувати 50% розміру мінімальної заробітної плати (тобто 3350 грн) на одну особу на місяць);*

- внесення змін до Порядку компенсації роботодавцям частини фактичних витрат, пов'язаних із сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на нові робочі місця, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 338, в частині спрощення умов надання та оптимізації (збільшення) розміру компенсацій роботодавцям частини витрат на сплату єдиного внеску при працевлаштуванні осіб на нові робочі місця *(компенсація, зокрема, надається у розмірі 50% суми нарахованого єдиного внеску за кожну особу, працевлаштовану на нове робоче місце, за місяць);*

- внесення змін до Порядку компенсації суб'єктам малого підприємництва фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування зареєстрованих безробітних на нові робочі місця, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 338, в частині спрощення умов та оптимізації (збільшення) терміну надання малим підприємцям компенсації повних витрат на сплату єдиного внеску при працевлаштуванні осіб на нові робочі місця *(наразі тривалість виплати компенсації становить 12 місяців упродовж двох років, на які роботодавець має працевлаштувати зареєстрованого безробітного за направленням служби зайнятості);*

- передбачення у програмах повоєнної економічної відбудови України коштів (зокрема за рахунок наданої міжнародними партнерами та донорами фінансової підтримки) для погашення заборгованості з виплат заробітної плати, нарахованої станом на 24.02.2022 р. працівникам державних і комунальних підприємств, місцезнаходження яких не відноситься до тимчасово окупованих територій України *(за даними Держстату, станом на 1 лютого 2022 р. на державні та комунальні підприємства припадало 1,4 млрд грн заборгованості з виплат заробітної плати);*

- стимулювання самозайнятості населення, зокрема шляхом відновлення пільгового оподаткування українських ФОПів, що передбачає сплату ними єдиного податку на рівні 2% *(скасованого з 1 серпня 2023 р., на цю дату, за даними інформаційної платформи Опендатабот, на вказаному пільговому оподаткуванні перебували 54 тис. 896 малих і середніх українських бізнесів), та його встановлення на період дії та протягом одного року після припинення чи скасування воєнного стану в Україні;*

- гармонізація вітчизняного трудового законодавства з нормами ЄС щодо адекватного реагування на виклики цифровізації. Важливим завданням є адаптація до умов (по)воєнного періоду розвитку України підходів Євросоюзу щодо регулювання та моніторингу "цифрових платформ праці" (*digital labour platforms*) і сфери платформної зайнятості, у т. ч. схваленого 12.06.2023 р. Радою ЄС загальноєвропейського підходу до змісту та ухвалення проєкту Директиви щодо працівників платформ (*Platform Workers* ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2023. № 3

Directive), розробленого Єврокомісією 2021 р. і спрямованого на покращення умов праці та забезпечення правової визначеності статусу працівників цифрових платформ в Євросоюзі;

- гармонізація положень Законів України "Про професійну (професійно-технічну) освіту", "Про фахову передвищу освіту", "Про освіту", "Про вищу освіту", а також Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, затвердженого наказом МОН України від 08.02.2022 р. № 130, Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти, затвердженого наказом МОН України від 13.04.2023 р. № 426, а також Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 660-р, з Рекомендацією про якісні програми учнівства, прийнятою на 111-й сесії Міжнародної конференції праці 16.06.2023 р., якою, зокрема, встановлюються бажані стандарти для якісних програм учнівства, у тому числі стосовно прав учнів та їх соціально-трудового захисту;

- удосконалення Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207 в частині заміни фіксованої вартості ваучера на навчання, на підставі якого здійснюється підготовка, перепідготовка, спеціалізація та підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями (*наразі вартість ваучера не може перевищувати 10-кратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, тобто 26 тис. 840 грн*) на гнучкий показник вартості, що корелює з середньою вартістю навчання у регіональних закладах освіти відповідного рівня;

- інституалізація інклюзивної політики зайнятості, яка б урахувала умови воєнного стану та повоєнного відновлення, зокрема шляхом сприяння професійній реабілітації та реінтеграції на ринок праці військових, що дістали інвалідність, боронячи країну від зовнішньої воєнної агресії, а також постраждалих унаслідок неї мирних громадян (*1 серпня 2023 р. видання "The Wall Street Journal" повідомило, що від початку війни з Росією налічується від 20 до 50 тис. українців, які втратили одну або кілька кінцівок, переважно це військові (Pancevski, August 1, 2023)*). Вирішення цього завдання потребуватиме внесення змін до Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207, у частині незастосовності до категорії осіб з інвалідністю, отриманої внаслідок зовнішньої воєнної агресії, вимог щодо:

- одноразової видачі ваучера;
- неможливості видачі ваучера особам, які проходили протягом останніх трьох років перепідготовку за рахунок коштів Фонду державного соціального страхування на випадок безробіття.

Література

1. Близнюк В.В. (2020). Інституційне забезпечення інклюзивності ринку праці України. *Економіка і прогнозування*. № 3. С. 56–74.
URL: http://eip.org.ua/docs/EP_20_3_56_uk.pdf
2. Близнюк В.В., Гук Л.П. (2021). Провали державного регулювання на ринку праці та можливості їх мінімізації. *Економіка України*. № 12. С. 22–43.
DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.022>
3. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. (2023). Проблеми розбалансованості ринку праці України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. № 16. С. 215–221.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.28>
4. Бурлай Т.В., Костиця В.І., Близнюк В.В., Левін Р.Я. (2022). Новітня політика соціальної якості ЄС: корисний досвід для повоєнного відновлення України. *Економічна теорія*. № 3. С. 89–119. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_22_3_89_ru.pdf
5. Геєць В.М. (2020). Соціалізація та соціальні інновації у розвитку економіки. *Економічна теорія*. № 4. С. 5–24. URL: <https://doi.org/10.15407/etet2020.04.005>
6. Геєць В.М. (2022). Від турбулентності до ламінарної динаміки на основі рівноправної конкуренції. *Економічна теорія*. № 3. С. 5–28.
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03>
7. Геєць В.М., Гриценко А.А. (ред.) (2022). Загальний механізм та чинники стабілізації соціально-економічного розвитку України : монографія. ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ. 302 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zagalnyj-mehanizm-ta-chynnyky-stabilizacii.pdf>
8. Гриценко А.А. (2022). Стратегії економічної стійкості у нестабільному середовищі. *Економіка і прогнозування*. № 3. С. 33–43.
DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033>
9. Гриценко А.А. (2023). Національно укоріненний розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. № 4. С. 38–54. С. 46. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_23_04_038_uk.pdf
10. Державна служба статистики України (2023). Статистична інформація [бази даних]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Європейська комісія (лютий 2023). Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради ЄС. Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі. SWD(2023) 30 final. 01.02.2023. 69 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/imce/analitychnyy_zvit_yek_ukrayinskoju.pdf
12. Єфименко Т.І. (2023). Гармонізація інформаційного середовища стресостійкості корпоративного сектору економіки. *Економіка України*. № 6. С. 3–22.
DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.06.003>
13. Костиця В.І., Бурлай Т.В. (2023). Сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (по)воєнного періоду. *Економіка України*. № 4. С. 105–110. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097>
14. Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов Н.В. (2021). Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. № 8. С. 74–82.
DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074>
15. Романова Т.А. (2017). Категорія "Стресоустойчивость" в Европейском Союзе. *Современная Европа*. № 4. С. 17–28. URL: http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2017/4-2017/Romanova_4-2017.pdf
16. Скрипниченко М.І. (ред.) (2023). Траєкторії розвитку повоєнної економіки України в системі координат постпандемічного світу : колективна монографія. ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ. 202 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomiky-Ukrainy.pdf>
17. Трещенков Е.Ю. (2019). Стресоустойчивость (resilience) в дискурсах Европейского союза и международных организаций. *Вестник международных организаций*. Т. 14. № 1. С. 55–75. DOI: 10.17323/1996-7845-2019-01-04
18. Халитова Л. (2011). Теоретические основы сущности воспроизводства рабочей силы. *Известия ОГАУ*. № 2(30). С. 155–158.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-suschnosti-vosproizvodstva-rabochey-sily>

19. Череватський Д.Ю. (2023). Резильєнтність економіки та економіка резильєнтності. *Економіка промисловості*. № 1 (101). С. 31–39.
DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.031>
20. AXA Research Fund (November 2022). Building Societal Resilience: The Role of Inclusion in a Fragmented World. 61 p. URL: <https://www.axa-research.org/en/news/building-societal-resilience>
21. COFACE Families Europe (June 21, 2023). European Semester 2023 Reports: Spotlight on Measures to Boost Resilience of Families. URL: <https://coface.eu/european-semester-2023-reports-spotlight-on-measures-to-boost-resilience-of-families/>
22. D'Alfonso, A. (June 2023). Recovery and resilience plans in the 2023 European Semester: Progress and country-specific recommendations. European Parliamentary Research Service. 11 p.
URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)749781](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)749781)
23. Eurofound (June 2023). Minimum wages in 2023: Annual review. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). 71 p. URL: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef23019en.pdf
24. European Commission (2014). EU Resilience Compendium: Saving Lives and Livelihoods.
URL: http://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/eu_resilience_compendium_en.pdf
25. European Commission (2023a). Strategic foresight: Strategic Foresight Reports 2020–2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight_en
26. European Commission (2023b). Resilience Dashboards. Update Spring 2023. 53 p. URL: https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf
27. European Commission (2023c). Resilience Dashboards. Synthetic Indices. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report/resilience-dashboards_en
28. European Commission (May 2023). 2023 European Semester: Country Reports / 2023 Country report – Czechia. 74 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2023-european-semester-country-reports_en
29. European Parliamentary Research Service (July 2023). Future Shocks 2023: Anticipating and weathering the next storms. 235 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU\(2023\)751428_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU(2023)751428_EN.pdf)
30. Eurostat (2023). European Pillar of Social Rights. Scoreboard. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/scoreboard>
31. Eurostat (May 2023). EU trade with Russia – latest developments. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments#Key_product_groups_imported_by_the_EU_from_Russia
32. Eurostat (July 2023). Key figures on Europe – 2023 edition. 76 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-ei-23-001>
33. Giovannini, E., Benczur, P., Campolongo, F., Cariboni, J., Manca, A. (2020). Time for transformative resilience: the COVID-19 emergency. Joint Research Centre, European Commission. 14 p. DOI: 10.2760/062495.
34. Hallegatte, S. (2014). Economic Resilience: Definition and Measurement. *Policy Research Working Paper*. July 11, 2014. No. 6852. The World Bank, Climate Change Group. 44 p. DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-6852>
35. IMF (March 31, 2023). IMF Executive Board Approves US\$15.6 billion under a New Extended Fund Facility (EFF) Arrangement for Ukraine as part of a US\$115 billion Overall Support Package.
URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/03/31/pr23101-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-new-eff-part-of-overall-support-package>
36. ILO (September 22, 2023). ILO highlights the link between inclusive growth and democracy and social dialogue. *ILO News*. URL: https://www.ilo.org/madrid/prensa-y-medios/noticias/WCMS_894684/lang--en/index.htm

37. Joint Research Centre (April 20, 2023). A new method to help policymakers defend democracy against hybrid threats. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/new-method-help-policy-makers-defend-democracy-against-hybrid-threats-2023-04-20_en
38. Jungwirth, R., Smith, H., et al. (April 2023). Hybrid Threats: A Comprehensive Resilience Ecosystem. Joint Research Centre, European Commission, and the European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. 123 p. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC129019>
39. Keck, M., Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*. Vol. 67. No. 1. P. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
40. Manca, A.R., Benczur, P., Giovannini, E. (2017). Building a Scientific Narrative Towards a More Resilient EU Society. Part 1: a Conceptual Framework. Joint Research Centre, European Commission. 16 p. DOI: 10.2760/635528
41. World Economic Forum (January 11, 2023). Global Risks Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023#report-nav>
42. Yanatma, S. (February 24, 2023). Europe's "energy war" in data: How have EU imports changed since Russia's invasion of Ukraine? *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/green/2023/02/24/europes-energy-war-in-data-how-have-eu-imports-changed-since-russias-invasion-of-ukraine>

Надходження до редакції: 8 серпня 2023 року

Прорецензовано: 22 серпня 2023 року

Підписано до друку: 29 вересня 2023 року

References

- Blyzniuk, V. (2020). Institutional support of the inclusiveness of Ukrainian labor market. *Ekon. i progn. – Economy and forecasting*, 3, 56–74. Retrieved from http://eip.org.ua/docs/ep_20_3_56_uk.pdf [in Ukrainian].
- Blyzniuk, V., & Huk, L. (2021). The failures of the state regulation at the labor market and the possibilities of their minimization. *Ekon. Ukr. – Economy of Ukraine*, 12, 22–43. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.022> [in Ukrainian].
- Blyzniuk, V., & Yatsenko, L. (2023). Problems of unbalanced labor market of Ukraine. *Tavr. nauk. vysnik – Taurian Scientific Herald. Series: Economy*, 16, 215–221. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.28> [in Ukrainian].
- Burlai, T., Kostrytsya, V., Blyzniuk, V., & Levin, R. The EU's newest social quality policy: a useful experience for Ukraine's post-war reconstruction. *Ekon. teor. – Economic theory*, 3, 89–119. <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089> [in Ukrainian].
- Heyets, V. (2020). Socialization and social innovations in economic development. *Ekon. teor. – Economic theory*, 4, 5–24. <https://doi.org/10.15407/etet2020.04.005> [in Ukrainian].
- Heyets, V. (2022). From turbulence to laminar dynamics on the basis of equal competition. *Ekon. teor. – Economic theory*, 3, 5–28. <https://doi.org/10.15407/etet2022.03> [in Ukrainian].
- Heyets, V., & Grytsenko, A. (Eds.) (2022). General mechanism and factors of stabilization of socio-economic development of Ukraine: monograph. SO "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv. 302 p. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zagalnyj-mehanizm-tachynnyky-stabilizacii.pdf> [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (2022). Strategies of economic stability in an unstable environment. *Ekon. i progn. – Economy and forecasting*, 3, 33–43. <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033> [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Ekon. Ukr. – Economy of Ukraine*, 4, 38–54. Retrieved from http://economyukr.org.ua/docs/EU_23_04_038_uk.pdf [in Ukrainian].
- State Statistics Service of Ukraine (2023). Statistical information [databases]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
- European Commission (February 2023). Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and

the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. SWD (2023) 30 final. 01.02.2023. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf

12. Iefymenko, T. (2023). Harmonization of the information environment for stress resistance of the corporate sector of economy. *Ekon. Ukr. – Economy of Ukraine*, 6, 3–22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.06.003> [in Ukrainian].

13. Kostrytsia, V., & Burlai, T. (2023). Current priorities of social development: impact of global transformations and Ukraine's tasks in the (post)war period. *Ekon. Ukr. – Economy of Ukraine*, 4, 105–110. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097> [in Ukrainian].

14. Pirozhkov, S., Bozhok, E., & Khamitov, N. (2021). National stability (resilience) of the country: strategy and tactics of anticipating hybrid threats. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 8, 74–82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074> [in Ukrainian].

15. Romanova, T. (2017). Category "Stress resistance" in the European Union. *Sovremennaja Evropa – Contemporary Europe*, 4, 17–28. http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2017/4-2017/Romanova_4-2017.pdf [in Russian].

16. Skrypnichenko, M. (ed.) (2023). Development trajectories of the post-war economy of Ukraine in the coordinate system of the post-pandemic world: a collective monograph. SO "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv. 202 p. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomiky-Ukrainy.pdf> [in Ukrainian].

17. Treshchenkov, E. (2019). Resilience in the discourses of the European Union and international organizations. *Vestnik mezhdunarodnyh organizacij – Bulletin of international organizations*, 14 (1), 55–75. DOI: 10.17323/1996-7845-2019-01-04. [in Russian].

18. Khalitova, L.R. (2011). Theoretical foundations of the essence of labor force reproduction. *Izvestija OGAU – Proceedings of the Orenburg State Agrarian University*, 2(30), 155–158. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-suschnosti-vosproizvodstva-rabochey-sily>

19. Cherevatskyi, D. (2023). Resilience of the economy and economics of resilience. *Ekonomika promyslovosti – Economy of industry*, 1(101), 31–39. <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.031> [in Ukrainian].

20. AXA Research Fund (November 2022). Building Societal Resilience: The Role of Inclusion in a Fragmented World. Retrieved from <https://www.axa-research.org/en/news/building-societal-resilience>

21. COFACE Families Europe (June 21, 2023). European Semester 2023 Reports: Spotlight on Measures to Boost Resilience of Families. Retrieved from <https://coface-eu.org/european-semester-2023-reports-spotlight-on-measures-to-boost-resilience-of-families/>

22. D'Alfonso, A. (June 2023). Recovery and resilience plans in the 2023 European Semester: Progress and country-specific recommendations. European Parliamentary Research Service. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)749781](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)749781)

23. Eurofound (June 2023). Minimum wages in 2023: Annual review. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef23019en.pdf

24. European Commission (2014). EU Resilience Compendium: Saving Lives and Livelihoods. Retrieved from http://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/eu_resilience_compendium_en.pdf

25. European Commission (2023a). Strategic foresight: Strategic Foresight Reports 2020–2023. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight_en

26. European Commission (2023b). Resilience Dashboards. Update Spring 2023. Retrieved from https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf

27. European Commission (2023c). Resilience Dashboards. Synthetic Indices. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report/resilience-dashboards_en
28. European Commission (May 2023). 2023 European Semester: Country Reports / 2023 Country report – Czechia. Retrieved from https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2023-european-semester-country-reports_en
29. European Parliamentary Research Service (July 2023). Future Shocks 2023: Anticipating and weathering the next storms. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU\(2023\)751428_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751428/EPRS_STU(2023)751428_EN.pdf)
30. Eurostat (2023). European Pillar of Social Rights. Scoreboard. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/scoreboard>
31. Eurostat (May 2023). EU trade with Russia – latest developments. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments#Key_product_groups_imported_by_the_EU_from_Russia
32. Eurostat (July 2023). Key figures on Europe – 2023 edition. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-ei-23-001>
33. Giovannini, E., Benczur, P., Campolongo, F., Cariboni, J., & Manca, A. (2020). Time for transformative resilience: the COVID-19 emergency. Joint Research Centre, European Commission. DOI: 10.2760/062495.
34. Hallegatte, S. (2014). Economic Resilience: Definition and Measurement. *Policy Research Working Paper*, 6852, 44. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-6852>
35. IMF (March 31, 2023). IMF Executive Board Approves US\$15.6 billion under a New Extended Fund Facility (EFF) Arrangement for Ukraine as part of a US\$115 billion Overall Support Package. Retrieved from <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/03/31/pr23101-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-new-eff-part-of-overall-support-package>
36. ILO (September 22, 2023). ILO highlights the link between inclusive growth and democracy and social dialogue. *ILO News*. Retrieved from https://www.ilo.org/madrid/prensa-y-medios/noticias/WCMS_894684/lang-en/index.htm
37. Joint Research Centre (April 20, 2023). A new method to help policymakers defend democracy against hybrid threats. Retrieved from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/new-method-help-policymakers-defend-democracy-against-hybrid-threats-2023-04-20_en
38. Jungwirth, R., Smith, H., & et al. (April 2023). Hybrid Threats: A Comprehensive Resilience Ecosystem. Joint Research Centre, European Commission, and the European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC129019>
39. Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
40. Manca, A.R., Benczur, P., & Giovannini, E. (2017). Building a Scientific Narrative Towards a More Resilient EU Society. Part 1: a Conceptual Framework. Joint Research Centre, European Commission. DOI: 10.2760/635528
41. World Economic Forum (January 11, 2023). Global Risks Report 2023. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023#report-nav>
42. Yanatma, S. (February 24, 2023). Europe's "energy war" in data: How have EU imports changed since Russia's invasion of Ukraine? *Euronews*. Retrieved from <https://www.euronews.com/green/2023/02/24/europes-energy-war-in-data-how-have-eu-imports-changed-since-russias-invasion-of-ukraine>

Received August 8, 2023.

Reviewed August 22, 2023.

Signed to print September 29, 2023.